

4252

సామెతలు

భారతీయ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక

వ్యవస్థాపకులు : విద్యాన్ బుల్లసు సీతారామశాస్త్రి

సంపుటము 13

రాజమహేంద్రవరము 16-3-1990, 1-4-1990

సంచికలు 10, 11

—* ఈ సంచికలో *—

1. శ్రీ జవంగుల యల్లమందదాసుగారి రచనలు-ఒక పరిశీలన 1- 4
2. దండకాలు-చిత్రకవితా విశేషాలు 4- 7
3. పానుగంటివారి నాటకరచనా చమత్కృతి 8- 9
4. ముత్యాలసరాలు-నవీనస్వరాలు 10-11
5. హృద్వ్యమైన పద్యం - దాని నేపథ్యం 12
6. మన భారతం (పుస్తక సమీక్ష) 13-15
7. తెలుగు దండక సాహిత్యసూచి 16-17
8. ఒక్క ఊణం..... (గేయం) 16-17

రాబోవు సంచికలో:- 1) నరనరాజు నాటికలు-వ్యక్తిత్వం 2) వేమన దృష్టిలో వనితలు
3) నవ్వని శుక్రు (సమీక్ష) మొదలగునవి ఉంటాయి.

1, 16 తేదీలలో ప్రచురింపబడును.

వంశత్వర చందా రు. 12-00

విడి ప్రతి 0-80 పై.

6 మాసములకు రు. 6-50

పా హి త్య ప ర మై న ర చ న ల కు స మా లో చ న స్సా గ తం !

* సంపాదకుని మాట *

దేశవ్రగతికి ఉపకరించే అనేక విషయాలలో సాహిత్యం స్థానం ముఖ్యమైనదే. విలువైన, నీతిదాయకమైన, ప్రబోధాత్మకమైన రచనలద్వారా సంస్కారాన్ని, విజ్ఞానాన్ని, దేశభక్తిని పెంపొందించి ప్రజలను చైతన్యవంతులుగా చేయడంలో సాహిత్యంయొక్క పాత్ర చిరకాలంనుంచి అందరూ తెలుసుకున్నదే.

సమాజంలో మనిషికి ఉండే స్థానం చాలా విలువైనది. ఆ విలువను విలువుకోవడంకోసం మనిషి అవసరమైతే న్యాయాన్ని విడనాడుకుని స్వార్థరహితంగా ఉండాలి. వ్యక్తిశ్రేయస్సు, సంఘశ్రేయస్సు, దేశసౌభాగ్యం ప్రజల నైతికప్రవర్తనమీద, మనోసంస్కారమీద ఆధారపడి ఉంటాయని చెప్పవక్కరలేదు. మన పురాణాలు, ఇతిహాసాలు అన్నీకూడా ప్రబోధాత్మకంగాను మార్గదర్శకంగాను ఉండడం మన భారతీయుల పుణ్యవిశేషం.

ఏ మతమైనా, ఏ కులమైనా మనమంతా భారతీయులం. ప్రపంచ చరిత్రలో మనకున్న స్థానం విశిష్టమైనది. ఏ కులమైనా ఏ మతమైనా మంచి వినమని, మంచి చేయమని చెబుతుంది.

సాహిత్యం పోషించడంలో వత్రికల పాత్ర బహువిశిష్టమైనది. కేవలం వ్యక్తి స్వార్థంతోనో, ధనాపేక్షతోనో, రాజకీయ ప్రయోజనాలకోసమో వత్రికల్ని ఉపయోగించుకోవడం కాని- వత్రికలు అటువంటి స్వార్థపరులకు అందగా నిలవడంకాని ఎంతమాత్రం వాంఛనీయం కాదు. అలాంటిదే జరిగితే ప్రజలు వివేకంతో వాటిని సరిదిద్దాలి.

విజ్ఞానదాయకమూ, ప్రబోధాత్మకమూ అయిన రచనలు చేసి రచయితలు మా ఈ చిన్నవత్రికకు మార్గదర్శకం అవుతారని ఆశిస్తున్నాము.

ధనాపేక్ష లేకుండా సాహిత్యపోషణకు ఒక చిన్న కారణం కావాలని ఆశించిన ఒక మహనీయుని ఆశయంతో స్థాపించబడినది ఈ చిన్నివత్రిక- ఈ వత్రికను మీ ఆదరాభిమానాలతో ఆరోగ్యంగా బ్రతుకనివ్వమని కోరుతున్నాము.

ఈ ఉగాది మనందరకు శుభదాయకమూ, శ్రేయోదాయకమూ కావాలని కోరుతున్నాము.

—సంపాదకుడు

అందమైన అచ్చుపనులు సకాలంలో కావాలంటే

B. V. & CO. ప్రెస్సును సంప్రదించండి.

RAJAHMUNDRY - 1

మావద్ద హిందీ, ఇంగ్లీషు, తెలుగు భాషలలో ప్రింటింగు చేయబడును.

★ స మా లో చ న ★

* జాతీయ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక *

వ్యవస్థాపక సంపాదకులు : విద్వాన్ బులుసు సీతారామశాస్త్రి

Retired Telugu Lecturer, V. T. J. College, Rajahmundry.

భక్తకవి, నాదయోగి

1. శ్రీ జవంగుల యల్లమంద దాసుగారి రచనలు - ఒక పరిశీలన

శ్రీమదజ్ఞానాధిపతి నారాయణదాసు గారి పేరు వినని హరికథాప్రియులు ఆంధ్ర లోకమున బహు అరుదు. వారి శిష్యులే శ్రీ జవంగుల యల్లమంద దాసుగారు. వీరిని జయదాసురెడ్డి అని కూడా వ్యవహరించుట కలదు. సంప్రదాయ బద్ధమైన నియమ నిష్ఠలతో కూడిన జయదాసుగారి రచనలు సహజముగానే భక్తితో తళతళ మెరయుచున్నవి. ప్రత్యక్షరము నందు అనుక్షణ నవీనత్వము వారి రచన లో మోసుకెత్తుచున్నది. వీరు సంస్కృతాంధ్రముల యందు పేర్కొనదగిన పాండిత్యము సంపాదించి ఆంధ్రమాన, సంస్కృతమున సాహిత్య వ్యవసాయము కొనసాగించిరి. వీరు ఒంగోలు వాస్తవ్యులు. వృత్తిరీత్యా వీరు అధ్యాపకులు.

శ్లోకరచన వీరికి వెన్నతోపెట్టిన విద్య. కీర్తనరచనము వీరికి కరతలాపకము. పద్యము వీరికలమునకు దాసి. హరికథలు వీరు వ్రాసినవి రెండు ఇటీవలే ముద్రింపబడినవి. ఈ కవి నూటికి నూరుకాతము కుద్ర పొత్తిపడు. నాదయోగము నభ్యసించుచు సరస్వతీ మౌత కటాక్షమునకు

పాత్రులైన వీరు భక్తి ప్రపూరితమైన రచనలనే ఎక్కువగా వెలువరించినారు. ఆధ్యాత్మిక చింతనతో కూడిన వీరి రచనలలో ఛందస్సు విశేష గతులతో ప్రభవిల్లినది.

అమూద్రితములైన వీరి సుభాశ్చంద్ర బోసు చరిత్రము, వీరభారతీయము మొదలగునవి ప్రబంధములు. ఇవి దేశభక్తిని ప్రకటించు కవితాశిఖరములు. మాతృదేశ మనుకారము వీనిలో జాలువారుచున్నది. దేశీయ భావనా విలసితములైనను సముగ్ర మానవ జీవనమానందు ప్రకాంతతను, పురోభివృద్ధిని కాంక్షించుచు దైవభక్తిని అంతస్సుత్రముగా అవిచ్ఛిన్నంగా కలిగియున్నవి. ఈ ప్రబంధములు వెలుగు చూచినచో చారి కవిత్వమకరందము లెలుగు పాతక లోకమునకు సాహిత్య ప్రయోజన జిజ్ఞాసువులకు అందగలదని నా యభిలాష.

జయదాసురెడ్డి ఈశ్వరార్చన కళా శిలుడు. గురుదత్తమైన రాగపరిజ్ఞానము కృతులలో ప్రభవిల్లినది. భక్తి భావము ప్రధానంగా కలిగిన ఈ కవి పారమార్థిక

కావ్యములుగా హరికథలను తీర్చిదిద్ది యున్నాడు.

గారి శంకరలీలాతరంగిణి సంస్కృత కీర్తనలతో కూడిన కావ్య రత్నము. కావ్యమయొక్క ఆరంభమాన శ్రీ విఘ్నే శ్వర ప్రార్థన, తల్లిదండ్రులకునమస్కృతి, గురుస్తుతి చేయుటద్వారా కవి విషయములు, ఆచార మనుకారమును ప్రకరించి యున్నాడు. భక్తునిలోని సుగుణములు వైతము ప్రకటితమగుచున్నవి.

గారి శంకరలీలా తరంగిణి అత్యంత మధురమైన సంస్కృత కీర్తనాత్మక కావ్యము. అద్యంతము సంస్కృతమయమైనను సుస్పష్టమయిన భావధార నువ్యక్తమగుచు ఆనంద ప్రదాయనిగ విలసిల్లుచున్నది.

ఒక కీర్తన చూతము.

మలయమారుతము - ఖండగతి

జయజయ మహేశ, శివ - జయజయ

ఉమేశ

జయ జయ సతీశ, భవ-జయ-జయగిరీశ. జయ

1. పార్వతీరమణ, మృదు పద్మనమచరణ,
పర్వత సైర్యఘన - పాపభయ మారణ

||జయ||

2. రక్షితా సదృశ మా - ర్కండేయ
పాహి||

దాక్షిణ్యనిలయ, భక్త కదంబ,
అద్వైపా ||జయ||

3. వేదాంత వేద్య, కంఠీన సవినోద,
శ్రీదాదిభక్తజన - సేవితాంభోరజపద
||జయ||

4. ఉగ్రోగ్ర, విలయ కా - లోగ్ర
నటరాజ||

అగ్రహానుగ్రహ, ఉద - గ్రభాస్కర
తేజ ||జయ||

5. నాయ మదక మద్భంత, - హతదురిత
చరిత!

భయరహిత సర్వజ్ఞ, - జయదాసవినుత
||జయ||

కవికి గల సంగీత పరిజ్ఞానము ఇందు ప్రదీప్తమగుచున్నది. భగవదర్చన, భగవద్వర్ణన భక్తిభావ ప్రపూరిత సుహృద్భావన ఇత్యాదులిందు ప్రభవించినవి. భగవన్మహిమను వివరించుటకై కీర్తన నాశ్రయించుట శ్రేయస్కరమే. త్యాగరాజు త్రేత్రయ్య వంటివారును భక్తిభావనా మార్గమున ఉత్తమ కవులై యున్నారు. జయదాసురెడ్డి ఆకోవకు చెందినకవిపుంగవుడు. భక్తశిఖామణి అమాఘ పద సమ్మేళనము, అపూర్వ ఆనంద ఆవిష్కరణాత్మక పాదరచనము వీరికీర్తనలయందు స్పష్టముగా కనిపించు లక్షణములు.

శబ్ద సమ్మేళనమునకొక మచ్చుతునక అభినంద్య తుహినభూధర. హరివాసవ

గిరిజ

అభి మర్దాంగణధూర్యసి - హతవైరి
సమాజ

అభిఘాత శమన వందిత - కుభదాంఘ్రి
సురోజ

కుభదాయక సుజనోత్కర - సుగళ లోహరీజ
||శరణం||

‘నా నృషీకురుతే కావ్యమ్’ అని కదా ఆర్యోక్తి. ఋషీత్వము లేనిదే తపశ్శక్తి కలుగదు. తపశ్శక్తి లేకున్నచో కావ్య రచన అసంభవము. మనస్సును భక్తి భావ శిఖరంగా నిలిపి దృష్టిని భగవానునిపై కేంద్రీకరించుకున్నచో పైని గల రచనను సేయుట కవికి దుస్సాధ్యమయ్యేది.

వారి శ్లోకముల రెంటిని పరిశీలింతము.

శ్లో|| సైర్యాద్రిం; హరిసాయకం;
శ్వకురయజ్ఞధ్వంసి; మత్సుగ్రభూ
తేశం; మానిజనాశ్రయం;
ప్రతిహతోదగ్రాద్ధునాస్తోత్కరం ।
కళ్యాణప్రద; మద్వీతీయధనురా
చార్యం; మృదానీశ్వరం ।
వందేహం; మడనూర్పురీశ్వర
మతుల్యం రామలింగేశ్వరం ॥

శ్లో|| వందేభాసుర బాలచంద్రమకుటం-
వందే భవానీశ్వరం
వందే వహ్నితమాల పత్రలసితిం-
వందే జగన్నాయకం ।
వందే స్వర్గధునీధరం భవహరం-
వందేహరం ధూర్జటిం ।
వందే నిర్జరవందితాంఘ్రియగళం-
వందే గిరిశం, శివం ॥

వారి భక్తివిశేష మెట్టిదోగానీ శ్లోక రచనయందును పరిశుద్ధమైన సుహృద్భావన కలిగియుండుటచేత నాతడు సుల్లోకుడై యున్నాడు. గురుజనముల ఆశీస్సులు, దైవకృప, జననీజనకుల ఆశీర్వాదముతో పాటు సరస్వతీమత కరుణకు పాత్రుడయి నాదయోగిగా, కవివరునిగా మునీశ్వరునివలె పరమానందము నందించు శ్లోకము లందించినాడు.

శతకములు :

శ్రీజనంగుల వారు రచించిన శతకములు మూడు ప్రచురణమునకు నోచుకొనినవి. 1. శ్రీ రామలింగశతకము. 2. శ్రీ సోమశేఖర శతకము, 3. శ్రీ శేషగిరిశ శతకము. ఒక్క సోమశేఖర శతకము యొక్క ప్రచురణ కాలము మాత్రమే 1964 గా కానవచ్చుచున్నది. మిగిలిన రెండు శతకముల ప్రచురణకాలము తెలియటంలేదు కాని ప్రతులను బట్టి ఊహించినచో శ్రీ రామలింగ శతకము శ్రీసోమశేఖర శతకముకన్న పాతగ కనిపించుచున్నందున 1964 కు పూర్వము ప్రచురింపబడినదని చెప్ప వీలున్నది. శ్రీ శేషగిరిశ శతకము మాత్రము క్రొత్తదిగా నున్నందున 1985 తర్వాత ప్రచురింపబడినదిగా గ్రహించవచ్చు.

శ్రీ రామలింగ శతకము ‘రజతవృషతురంగ - రామలింగ’ అను మకుటముతో శివార్పణ నిమిత్తమై రచించినశతకముగా స్పష్టమగుచున్నది. ఇందున్న నూరు పద్యములు భగవానుని (ఈశ్వరుని) స్తుతించుటతో ముడియున్నవి. భగవానుని రూపవర్ణన, త్రేత్రవర్ణన, కార్యవర్ణనలు వీనియం దలరారుచున్న విశేషములు.

ఉదా: శ్రీమహేశచంద్ర-శేఖర, కైలాస
వాస, చిన్మీలాస-పార్వతీశ
పాపనాశ, యీశ, - పాలిత దివిజేశ
రజతవృషతురంగ-రామలింగ.
నీలకంఠ, విషమ-నేత్రగంగాధరా
భయదఘోరపాణి, - భవ్యచరిత
పశుపతీ, విహంగ-వాహనసన్నతా

మిగిలిన పద్యములలో నీలిమార్గపుటాలోచనలు, లోకరీతివివేచనము, సన్మార్గమునందభిలాష, ధర్మనిరతి ఇత్యాదులు ప్రకటితమయినవి. అవినీతిపై ధ్వజమెత్తుటయు, సంఘమున అవ్యవస్థ నెలకొనుట వట్ల నిరాసనమును ఈ శతకమున కలవు.

శైలివిషయమున నొక విశేషము కలదు. అచ్చతెలుగున ఈ కవి హృదయమును పద్యము లల్లినాడు. 'అరులు దెగడ లోఁగి- యడలుచు జేజేలు/బ్రదికిరొకట దాగి- పడియలందు / నెంతవారికైన నిక్కట్లు దప్పునా' యని రచించిన పట్టున పద్య వైలక్షణ్యము పేర్కొనదగినది.

శ్రీ సోమశేఖర శతకము :

ఈ శతకము చూర్ణచందస్సుతో కూడు కొనిన నూటఎనిమిది పద్యములుగల శతక ములు. ఈ నూటఎనిమిది పద్యములు చందస్సురీత్యా రెండు రకములుగ విభజింప వీలున్నది. కొన్ని చంపకమాలలు, మరికొన్ని ఉత్పలమాలలు. మానవజీవ నము దుష్కరముగ, నీతిభాష్యముగ ఏర్పడుటకు గల మూలకారణములపై కవి దండయాత్ర ప్రకటించి, మానవుడు నిజమైన మానసీయ సహృదయభావముల కాలవాలమగుట అవసరమని భావించెను.

'కావ్యం యశ స్థైర్యకృతే' అని ఆశ్చర్యం. ఈ కవి అవినీతిపై మండిపడుటకూడా ఇందు ప్రదర్శితమగుచున్నది. గోడు భగవానునితో చెప్పుకొనుచున్నను సంస్కార భావము ప్రబోధించు ఉత్తమ ఆవేశమును ప్రదర్శించుచున్నాడు.

ఉదాహరణ :

ఉ॥ నీతినివీడి ఘోరరజసి చరతుల్యులు
లంచగొందులు ।

ర్యోతలమెల్ల నొక్కపరి-

మ్రొంగదలంచి కలంచుచుండనే ।

రీతి సుఖించులోకము? భరించెడి

కష్టములం దలంచినా ।

చేతులమ్రొక్కి వేడెదను-

శిష్టులఁ బ్రోవర సోమశేఖరా ॥

చ॥ కులమత భేదభావమునఁ-

గ్రూరమనస్కులు సజ్జనాళికిం

గలుగఁగజేసి కష్టములఁ-

గ్రాలుచు నుందురు వ్యాఘ్రతుల్యులై

తలఁపరు పక్షపాతమున-

దైత్యులు మాన్చు నశించిరంచు, నో
కలువహరా! నురాసురులఁ-

గాచెడి దేవర సోమశేఖరా ॥

ఎంతటి సంప్రదాయబద్ధుడైనను ఈ కులమత భేదభావముల సహించుట అసంభవము. అసహజము. 'ఈకావాస్య మిదం సర్వమ్' అనుదానికి సరియైన ఆర్థము తెలిసిన ఏ మానవుడును హింసను, అవి నీతిని వ్యతిరేకించకుండ ఉండలేడు. జయదాసు భక్తుడు. పైగా సంఘసంస్కార భావమును పైతిము ఈశ్వరప్రేరిత భావము గనే స్వీకరించిన సహృదయుడు. అందు వలననే దుష్టభావములను, దుష్టులను, పాపచిత్తులను యీసడించుకొనకయిండలేడు. తను చేసిన లేదా తనవలన జరిగిన తప్పిదములకును ఆత్మవిమర్శ చేసుకొని భగవానునకు సంపేదించుకొంటాడు. తల్లిదండ్రులపట్ల గురువులపట్ల ఆతని భయభక్తులసాధారణమైనవి. కవి మనసావాచా కర్మణా దేని ఆదర్శప్రాయముగ నాచరించినాడో అదియే వ్యక్తపరచుచున్నాడు. ఇది కవిలోని నీన్సియారిటీకి నిదర్శనము.

హరికిని నీకు భేద మిసు-మంతయు

లేదని నేనెఱింగి మి

మ్మిరువుఁ గొల్చికొల్చి హరి-యింపగ

దైత్యము బాధలంది, ని

న్నరసి మహేశ్వరుండవని,-

యర్జునుఁ గాచినవాడవంచు నీ

చరణము లాశ్రయించితిని-సాంబశివా!

హర! సోమశేఖరా ॥

ఈ పద్యమునందు కవియొక్క స్థితి మనకు గోచరించుచున్నది. మొదట హరి హరుల నిర్వరణ పూజించియున్నాడు. ఇగుమంత భేదమును లేదని తెలియును. ఎవరిని పూజించిన నొకటే యని నిర్ధా

రించుకొని శివున్ని ఆశ్రయించినాడు. అయినను విష్ణువుపై భక్తిమాత్రము చెరగలేదు.

శ్రీ రామలింగ శతకము, శ్రీ సోమశేఖర శతకము- ఈ రెండును శివార్చన రచనలే. శ్రీ శేషగిరీశ శతక మొక్కటి వేంకటేశ్వరుని స్తుతించుచు వ్రాసినను వారి శ్రీమతియైన కీ॥శే॥ లక్ష్మీ బాయిమ్మకు అంకిత మిచ్చినాడు. విశేషమేమనిన మాడు శతకములు నమూనామలే.

శ్రీ శేషగిరీశ శతకము శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామికి నివేదించుకొనిన విధముగా ప్రతి పద్యముచివరా 'శేషగిరీశా!' అని యున్నది. ఇందు మారు పద్యము లున్నవి.

క॥ శ్రీకరుడవు, దండిత ద

ర్వీకరుడవు, కుశ్రశిష్య-వీరవరజ గ

ద్భీకరుడవు, జయదాస వ

శీకరుడవు, తిరుమలేశ! శేషగిరీశా!

ఇందు ప్రాసవైభవము అసాధారణమైనది. సకలవిధ కందముల నడుపుటయే గాక, యతి సాధనయందును వీరు చేసిన కృషి యమోఘమైనది. సమాసఘటన మూన, పలుకుబడి ప్రకటనమున ఈ కవి యొనరించిన పరిశ్రమముద్వారా ఆతని వ్యుత్పత్తికిని మన మెఱుంగగలము.

తరగలెత్తు దేశీయభావన, ప్రవాహ మానమైన జాతీయ జీవన సదాభవనా, అనుక్షణ నవీనత్వము నందించు భక్తి భావనా ఇత్యాదులు గల శ్రీ జనంగు యల్లమందదాసు (జయదాసురెడ్డి) గారి కవితానుకరందము ప్రశంసనీయమైనది. ఈ కవి వాణీకటాక్షముచేత గురువును మించినవాడు కాకున్నను గురువులు మెచ్చెడి నచ్చెడి ఉత్తమ కవీశ్వరునిగా, సత్పురుషునిగా, ఈశ్వరార్చన కళాశీలునిగా వెలుగొందుగాక!

2. దండకాలు-చిత్రకవితా విశేషాలు

—శ్రీ వైద్యం వేంకటేశ్వరచార్యులు

(గత సంచిక తరువాయి)

ఓష్ఠ్యదండకాలు :

త త బ థ మ వ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ
అక్షరాలతో మాత్రమే రచింపబడినవి.
ఇట్టి దండక భాగానికి ఉదాహరణ గణప
వరపు వేంకటకవిగారి ప్రబంధరాజవేంక
టేశ్వర విజయవిలాసంలో (882) కలదు.

గుణితక్రమ దండకం :

దండకంలో ఏదైనా ఒక అక్షరానికి
గుణితక్రమం పాటించబడి రచించటం
ఇందలి చిత్రం. మొదట తలకట్టు, ఆ

తర్వాత దీర్ఘం, పిమ్మట గుడుగు. ఈవిధం
గా చింత్యో గుణితక్రమం పాటించబడిన
తుంది. ఇలాంటి దండకంలో ఒకే స్వరంతో
అక్షరాలు వస్తాయి కనుక ఇవి వినుట
కింపుగా ఉండి అదొక అలంకారంగా
భాసిస్తుంది. ముక్కుతిమ్మన్నగారి పారి
జాతాపహరణంలో, కాణాదం పెద్దన
గారి ఆధ్యాత్మరామాయణంలో గుణిత
క్రమపద్యాలున్నాయి. గుణిత క్రమదండ
కానికి ఉదాహరణ గణపవరపు వేంకట
కవిగారి ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వర విజయ
విలాసంలో ఉంది. భకారగుణితక్రమంలో

(శ్రీ) జవంగుల యల్లమందదాసు (జయదాసు రెడ్డి) గారి రచనల సూచిక

ము ద్రి త ము లు :

1. శ్రీ నాగేశ్వరస్వామివారి స్తోత్రము (5 శ్లోకములు)
2. శ్రీ మడనూరి రామలింగేశ్వర స్తవ శ్లోకన పుకము (7 శ్లోకములు)
3. మహాత్మ్య స్తోత్రము (12 శ్లోకాలు)
4. శ్రీ రాజరాజేశ్వరి స్తవ శ్లోకాష్టకము (8 శ్లోకములు)
5. మృత్యుంజయ దండకము
6. శ్రీమదాంజనేయ స్తవ శ్లోకరత్నావళి (16 శ్లోకములు-ఒక కీర్తన)
7. శ్రీ వినాయక పూజాపద్యములు (16 పద్యములు-2 శ్లోకములు)
8. శ్రీ ఈశమక్తల చాలామాభిస్తోత్రము (11 శ్లోకములు-ఒక కీర్తన-ఒక దండకము)
9. శ్రీ రామలింగ శతకము
10. శ్రీ సోమశేఖర శతకము
11. శ్రీ శేషగిరి శతకము
12. జయదాసు కీర్తనలు, తానవర్ణములు (48 కీర్తనలు-8 తానవర్ణములు)
13. గౌరీశంకర లీలాతరంగిణి (26 కీర్తనలు-మృత్యుంజయ దండకము)
14. శ్రీ సీతారామ కళ్యాణము (హరికథ)
15. శ్రీ రుక్మిణీ కళ్యాణము (హరికథ)

అ ము ద్రి త ము లు :

16. సుభాశ్చంద్రబోసు చరిత్రము (ప్రబంధము)
17. వీరభారతము (1000 పద్యములు గల ప్రబంధము).

—(0)—

చెప్పిన ఆ దండక భాగమిది - 'జయహరి
గిరిపా! 'భ'వార బోధాగమోదారణా!
'భా'నుభృద్ధుర్య 'భి'న్నేతిరాత్మీయ
దంష్ట్రా ధృతత్కల'భి'మదూపా 'భు'
జంగేంద్రవాసస్థ దైత్యరాణ్యసహ
దాంబుజా 'భూ'రి రాజన్యమార్జ్యుతార
ప్రభాదేవ చూడాతి భాస్వధనుర్భంగ
బాహుబలా 'భై'రవాంగ ప్రతిభాశిరచ్ఛే
దనోదారస్మీరాయుధా 'భో'గమోగీకృత
త్రైపుణస్రైణ పాతీత్రతీభూమ 'భా'మ
ప్రమూవైరి సంహారి గంధర్వయాపాధికా
'భం' జితస్తైర్య' - (882) ఈ దండక
భాగంలో భకారగుణితక్రమం (భ-భా-
భి-భీ-భు-భూ-భై-భో-భౌ-భం) కలదు.
ఇది గుణితచిత్రం; ఇందులో మరోచిత్రం
కూడా ఉంది. ఈ మరోచిత్రాన్ని ఇది
వరకవ్యమూ ప్రస్తావించలేదు, ఆ చిత్ర
మేమంటే ఈదండక భాగం దశావతార
స్తుత్యాత్మకం. దండకంలోగల భకార
గుణితాక్షరాల సంఖ్యకూడ దశకం; ఇది
ఇందలి మరోచిత్రం.

చరిజిహ్విక :

దండక మందలి ప్రతి వర్ణం కూడ
నాలుక కదలించియే చదువబడుతుంది.
కనుక దీనికి చరిజిహ్విక అనిపేరు. ఈ
దండకానికొక ఉదాహరణ గణపవరపు
వారి ప్రబంధరాజంలో ఉంది. ఆ దం
డక భాగమిది - 'నారదారాధనా నార
తాన్లదితానీరదాలీలసన్నీల లేజః క్రితా
సారదై త్యచ్ఛిదా చండచక్రాంకితా
శ్రీరసాంకృత శేషశైలస్థితా.'
వృత్తామప్రాసాది శబ్దాలంకార చిత్ర

దండకాలు :

ఇట్టిదండకాలు తగల వునరాకృతి
వల్ల తీగలు సాగుతూ రాగరంజితమై
తరంగభరితమగు జలనిధి గాంభీర్యం అను
భూయమాన మయ్యే టట్లుంటాయి. సీత్య

హస్తులైన కవులు రచించిన దండకా
లిట్టివి చాలకలవు. మచ్చునకు-పోతన-
భోగినీదండకము, తాళ్ళపాక తిరుమలా
చార్యుల శృంగారదండకం, నందితిమ్మన్న
పారిజాతాపహరణ మందలి దండకం,
గణపవరపు వేంకటకవి విద్యావతీ దండ
కం, చెళ్ళపిళ్ళ వరసకవి యామినీపూర్ణ
తిలకవిలాసమందలి దండకం, యుంఝా
మారుతం వేంకటసుబ్రహ్మణ్యకవి వేంక
టేశ్వర దండకం మున్నగునవి. ఇందు
మచ్చునకు ఒకదండక భాగం - 'శ్రీమన్మహా
దేవదేవా శివా వామదేవా చిదానంద
భావా విభాస్వత్పభావా భవాంభోధి
సంతారకా తారకాదంబకాదంబగోరాజ
గోరాజకాంతాజ కాంతాజ సంతాన సం
తాన ఘనాబ్జ ఘనాబ్జ మందార మందార
కుందారి విందారనీహార మందాకినీ హార
బృందారకాహార హరప్రభాంగా కుభాం
గాసభంగాంగ గంగాధరాభృంగి సంగీత
నాట్యప్రసంగాదరా మంగళశ్రీధర శ్రీధ
రోచ్చుంగ శృంగార సాధాంతరంగా
తరంగాయ మానోజ్వలాభంగరంగత్కు
రంగాగ్రపాణి...' - (యామినీ పూర్ణ
తిలకావిలాసం)

ముక్తపదగ్రస్తదండకాలు :

ముక్తపదగ్రస్తాలై అతిమనోహర
మైన రచనా విలాసాలతో నానాలం
కార చమత్కార చాతురీవికాసాలతో -
చేయితిరిగిన కవివర్యులు రచించిన దండ
కాలెన్నో ఉన్నాయి. మచ్చునకు - 'శ్రీ
వేంకట ధృతకోత్తుంగ శృంగార నిత్య
స్థిరాగారు, గారుత్మతోదీర్ఘ సావర్ణభూషా
విశేషోజ్వలాకారు, కారుణ్య తారుణ్య
లావణ్య సారప్రభాసద్మ పద్మాధరాధీర
లీలాకరోదార సంసారు, సారూప్య
సామీప్య సాలోక్య సంలోక్య సద్భక్త
ముక్తప్రజస్తోత్ర పాత్రీకృతాచారు, చారు
క్రియాయోగి యోగీశ్వరస్వాంత కంజాత

సంజాత సంవాస సంబంధు, బంధూక
బంధూ భవద్భవ్య వన్యాధరానేక సల్లాప
గోపాంగ నాలింగ నానూన సన్యాసు,
మౌనుష్యలీలా కృతా మర్త్య సుతోమ
సంధాను, ధానుష్కము ఖ్యాభిమాన
ప్రసూనాస్త్ర సందోహ సౌందర్య
సాఫల్య రూపాభిరాజ ద్వికాలాక్షు, నక్షు
ల్ల కగ్రీవ దుర్గాహ నిగ్రాహ కోదగ్ర
చక్రాబ్జచాపానీ సంభోభివాస్తారవిందున్,
సదానందు, గోవిందు...' -

- (తాళ్ళపాక తిరుమలాచార్యకృత
శృంగారదండకం.)

'శ్రీ విశ్వనాథాన్వయాంభోధిచంద్రుం
డు, చంద్రప్రభాంచత్కపోలాంబుజాక్షీ
మణీ పంచబాణుండు, బాణీకృతా
మేయ...' - (గణపవరపు వేంకటకవి
విద్యావతీదండకం)

ఇట్టిదండకాలకన్నింటికీ తొలిప్రత్యేక
దండకకృతి అయిన పోతనగారి భోగినీ
దండకం మార్గదర్శకం.

ముద్రాలంకార చిత్రదండకాలు :

రచించిన పద్యంలో సందర్భోచితంగా
ఆ పద్యం పేరునుకూడ ఇమిడిస్తే దాన్ని
గూఢముద్రాలంకార మంటారు. ఈపద్ధతి
తెలుగులో నన్నెచోడునినుండి వ్యాప్తి
చెందింది. దండకాలలో ఇట్టిగూఢముద్రా
లంకారచిత్రానికి మచ్చునకో దండకం -
భోగినీదండకం. పోతనగారి భోగినీ దం
డక మందలి గూఢ ముద్రాలంకారచిత్రా
న్ని గూర్చి కొంత తెలుసుకుందాం, దం
డక భేదాలు అనేకం. అందులో
'కామబాణము' అనే దండక
భేదం ఒకటి. 'తాగెకామబాణః' అని
హేమచంద్రుడు తన ఛందోసుకాసనం
లో (2-399) 'కామబాణ' దండక భేద
లక్షణాన్ని చెప్పినాడు. 'ఛందఃశేఖర'
మనే లక్షణగ్రంథంలో కామబాణ దం
డక లక్షణం ఇట్లు చెప్పబడింది. 'పాదే

సమస్తైస్తతారైః కృతః కామబాణాభి
ధానో భవద్దండకోఽస్తేగ్గయుగ్గం యది
స్యాత్' అనియత తగణాలపై రెండు
గురువులుండటం కామబాణ లక్షణం.
భోగినీదండకం ప్రారంభంనుండి తగణా
లతో ఉండి 'అపంద్ర తారార్కమై
యైప్పుచుండున్' అని (చుం, ౧-దున్,
౧) గురుద్వయంతో ముగింపబడింది.
కనుక భోగినీదండకం కామబాణదండక
భేదలక్షణానికి సరిపోతుంది. ఇక దండ
కంలో - 'కాక లోలంబులై మోహజా
లంబులై కామబాణంబులై యుక్తమౌ
ణంబులై' మినహోభంబులై అని ఏతద్దం
డకం పేరు కామబాణం అనేదాన్ని గూఢ
ముద్రాలంకార శోభితంగా చెప్పబడింది.
భోగినీ 'కందర్ప బాణావాతిం జెంది
లోగుంది' సింగభూపాలుని ప్రేమించి,
చివరకు ప్రేమను సాఫల్యం చేసికొనింది.
కనుక పోతన ఈ దండకాన్ని ఉద్దేశ్య
పూర్వకంగా కామబాణమనే దండక
భేదంగా రచించి ఎంతో జైచిత్యాన్ని
పాటించినాడు. భోగినీదండకం కామ
దండక బాణమనీ. అదికూడ ముద్రాలం
కారశోభితమనీ, ఇదివరలో భోగినీదండ
కాన్ని గురించి వ్రాసినవారెవ్వరూ ప్రస్తా
వించలేదు.

గణసమకదండకాలు :

వీటిని గురించి చెప్పేముందు దండక
స్వరూపాన్ని గురించి (ఇక్కడ అవసర
మొన్నంత) కొంత చెప్పాలి. అదేమంటే -
తెలుగుదండకవాఙ్మయంలో దండకాలు
ఏకపాద, ద్విపాద, చతుష్పదాలుగా
ఉన్నాయి. వాటికి ఉదాహరణములు :

ఏకపాదదండకం - 'శ్రీకంఠలో శేఖ
లోకోద్భవస్థాన ... నమస్తేనమః'

ఇది నన్నయభారతారణ్య పర్వంలో
౫౭ (1-324) ప్రథమాంధ్రదండకం. 2 శే

పాదంగల దండకం. ద్విపాదదండకం-
(1) 'యదుతిలక జగత్త్రయీ భర్త
...కాపవే' (2) 'శరదభి నవసాంద్ర
చంద్రప్రభాధాత... సత్యభామాధవా'
ఈదండకం నందితిమ్మన పారిజాతాపహ
రణంలో కలదు (3-388). ఇది ద్విపాద
దండకం. చతుష్పాదదండకం-(1) 'జయ
జయ జనయిత్రి కల్యాణ సంధాత్రి ...
త్వాంభజే' (2) 'భగవతిగుణదీర్ఘ భావో
ద్భవాం... త్వమహమ్' (3) 'ద్రుపి
ణగృహిణి మత్స్యపద్మాది.....ప్రణీన్యే
స్వయమ్' (4) 'భవతు మమసదా కుభం
భాతి.....నమస్తే నమః' ఇది శృంగార
నైషధంలో (4-138) గల చతుష్పాద
దండకం. (ఓక్క శ్రీరంగ మహాత్మ్యం
లో భైరవునిది) మాత్రం త్రిపాదదండ
కం కనబడుతోంది. అది చతుష్పాద
దండకమే అయిఉంటుంది. గ్రంథపాతా
నికి గురియై త్రిపాదదండకంగ లభిస్తున్న
దని నాఅభిప్రాయం. ఈఅభిప్రాయాన్ని
సిద్ధాంతీకరింపవచ్చును కూడ. కానికాఖా
చంక్రమణ మగునని ఇక్కడ అట్టి పనికి
శూనుకోలేదు.)

గణసమకదండకమంటే పాదాలన్నిం
టిలోనూ (రెండుపాదాల్లోనూలేక నాల్గు
పాదాల్లోనూ) గణమాల సంఖ్య సమా
నంగా ఉండాలి. దాన్ని గణసమక
దండకమంటారు. పారిజాతాపహరణ
మందలి దండకం గణసమక దండకాని
కొక ఉదాహరణ. (ఈదండకం రెండో
పాదంలో "నొక్కి మక్కించి నల్లిమ్మ
లక్ దేవతా' అనేపాతాన్ని కొందరు
స్వీకరించిరి. అదిసరికాదు'నొక్కి వేదేవతా'
అనేపాతం సరైనది. అప్పుడే తిమ్మన్న
చెప్పినట్లు గణసమక దండకమవుతుంది.)
శృంగారనైషధమందలి దండకం అన్ని
పాదాలు సమాన ధైర్య్యాన్ని కలిగివు.
కనుక ఇది గణసమకదండకం. దీం
ట్లోని ఒక్కొక్కపాదంలోని గణసంఖ్య

ఒక్కొక్కరితిగా భేదం ఉంటుంది. గణా
సమక దండకరచన సులభము. గణసమక
దండకరచన పాదాలలోని గణాలు
సమానంగా ఉండేట్లు గణాలను
లెక్కపెట్టుకొనిచేయాలి. గణసమక
గణసమక దండకాలేకాక సమగణ దండ
కాలు కూడ ఉన్నాయి. ఇవి ఒకేపాదం
గా కూడ ఉంటాయి. నగణద్యయంపై
ఇచ్చవచ్చినన్ని రగణాలుకూర్చితే అది
సమగణదండకం అవుతుంది. అంటే
దండకం చివరన కూడ రగణమే ఉం
టుంది. అన్న సమగణాలే. కనుక దీన్ని
సమగణదండకం అన్నారు. దీనికి ఉదా
హరణగణపవరపువారి శ్రబంధరాజంలో
చూడవచ్చును. గణసమక దండకం
చిత్రరచనగా చెప్తారు. సుదీర్ఘమైన
పాదాలు కలిగి ఉండికూడ అవి సమా
నంగా ఉంటాయి కనుక ఇది చిత్రరచన
క్రింద జమకట్టినారు.

2. దండకములు-బంధకవిత్

దండకాల్లోకూడ బంధకవిత్వంఉంది;
కానీ చాలతక్కువ. ద్విసప్తతిసాగబంధ
దండక మొకటి గోదాదేవి స్తుత్యాత్మక
ముగా కలదు; కర్త-తిరునారాయణకవి.
72 నాగుపాములు పెనవేసుకున్న బంధ
చిత్రంలో దండకం చెప్పబడింది. ఇంత
పెద్దబంధం బంధకవిత్ ప్రక్రియలోనే
మనొకటి లేదు. బంధం చివరన ఈశ్లోకం
కలదు- శ్లో॥ ద్విసప్తత్యహిబంధస్య తిరు
నారాయణకవిః । నానోన్యోన్ స్తిభవనే
తుల్యో యద్యస్తీపరిమృగ్యతామ్ ॥ మరి
యే కవికూడ ఇంత పెద్దబంధాన్ని రచిం
పలేదు. ఈ దండకంప్రతి కీ.శే. శ్రీమాన్
విక్రాల శేషచార్యులవారి చెంత ఉండి
నది. [వివరములకు చూడు- సెప్టెంబరు
1983 భారతి పత్రికలోని (పుటలు 14-
29) 'చిత్రకావ్యములు' అనే వ్యాసం.
కర్త-విక్రాల శేషచార్యులుగారు.]బంధ

కవిత్ ప్రక్రియలోనే 'రికార్డు' సృష్టిం
చిన ఈ ద్విసప్తతిసాగబంధ దండకం
వెలుగు చూడటం ఎంతైనా అవసరం.

3. దండకములు-గర్భకవిత్

దండకాలలో ఇతర పద్యాలు, ఇతర
పద్యాలలో దండకాలు గర్భితంగాఉండే
వాటిని ఈ ఉపశీర్షికలో పరిశీలింతము.

స్రగ్వీణీ-భుజంగప్రయాత
వృత్తగర్భిత దండకాలు :

“శ్రీరామచంద్రా! మహారాజచంద్రా!
మహీజామనోజ్ఞా! ధనుస్సాహసజ్ఞా! నమ
త్ప్రేమకారీ! యశశ్శ్రీవిహరీ! సుకాంతా!
మహాకాంతికాంతా! యనంతా! హరీ!
దేవ! సుగ్రీవమిత్రా!.... యహా
జానకీకా! దయాశ్రీనివేకా! యహా రావ
ణారీ! జయశ్రీవిహరీ! మహీశస్వరూపా!
సమస్తాత్మదీపా! మహాత్మ! న్నమస్తే
నమస్తే నమః- (కాణాదం పెద్దన సోమ
యాజకృత అధ్యాత్మరామాయణం). ఈ
దండకంలో స్రగ్వీణీవృత్తం, భుజంగ
ప్రయాతవృత్తం గర్భితాలుగాఉన్నాయి.
గర్భితస్రగ్వీణీవృత్తం : “రామచంద్రా
మహారాజచంద్రామహీ-జామనోజ్ఞా ధను
స్సాహసజ్ఞానమ-త్ప్రేమకారీ యశశ్రీ
విహరీ సుకాం-తామహాకాంతి కాంతాయ
నంతాహరీ.” గర్భితభుజంగ ప్రయాత
వృత్తం : “అహా జానకీకా దయాశ్రీని
వేకా-యహా రావణారీ జయశ్రీవిహరీ-
మహీశస్వరూపా సమస్తాత్మదీపా-మహా
త్మన్నమస్తే నమస్తే” శ్రబంధరాజ వేంక
టేశ్వర విజయవిలాసాది గ్రంథాల్లో ఇట్టి
గర్భకవిత్ దండకాలున్నాయి. వృత్త
గర్భిత దండకాలన్నీ స్రగ్వీణీవృత్త,
భుజంగ ప్రయాత వృత్తగర్భితాలుగానే
ఉంటాయి;దండకచ్ఛందస్సులో ఇమిడే
అక్షణం స్రగ్వీణీభుజంగ ప్రయాతవృత్తాల్లో
ఉండటమే అందుకు కారణం.

దండకగర్భిత పద్యాలు :

ఇతర పద్యాలలో దండకభాగం గర్భితంగా ఉండటం కూడ కలదు. అట్టి వాటికి కొన్ని ఉదాహరణలు-

సీ. పూతనాదాసుర భ్రాతృసంతాన నూ-
ర్యప్రకాశాకృతీ యప్రమేయ
శేషతల్పాకరస్వీత శంఖారి గాం-
భీర్య వాఙ్మితా భీమవంద్య
దంతిరక్షావరాజ్యైతమార్గ ప్రభా-
వాత్త చిత్రాధికా యద్రైర్య
కంజశత్రా శరభ్యాత జీమూతసం-
కాశ వర్ణాతిగా కంబుకర

గీ. ...
-(ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విజయ విలాసం-807)

పై సీసపద్యంలో గల గర్భితదండక భాగ మిది- "పూతనాదాసుర భ్రాతృ సంతాన నూర్యప్రకాశాకృతీ శేషతల్పాకర స్వీతశంఖారి గాంభీర్య వాఙ్మితా దంతిరక్షావరాజ్యైతమార్గ ప్రభావాత్త చిత్రాధికా కంజశత్రా శరభ్యాత జీమూత సంకాశవర్ణాతిగా" పై దండక భాగమందున కూడ భుజంగప్రయాత, స్రగ్వీణీ వృత్తాలు గర్భితంగా ఉన్నాయి. ప్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విజయవిలాసమున గల 879వ సీసపద్యం ఇలాంటిదే. నాదేశ్వ దక్షిణామూర్తి విరచిత గురుభక్తి ప్రభావము (5-140), మరియు శ్రీహనుమ ద్రామాయణము-నుందరకాండ (274), విక్రాల శేషచార్యకృత శ్రీ వేంకటేశ్వర చిత్రరత్నాకరము (పూర్వభాగం-గర్భ-23)లో గల సీసపద్యాలు దండక గర్భితాలకు మరికొన్ని ఉదాహరణలు. గణపవరం వేంకటకవి, విక్రాల శేషచార్యులు తమ కావ్యాలలోని దండక గర్భిత సీసపద్యాలను, గర్భితదండకంలో ద్వీప ద కూడ గర్భితమై ఉండేట్లు రచించిరి.

చంపకమాల చతుష్కంలో ఇతరములైన పద్యాల నెన్నింటినో రచింపవచ్చునని చిత్రకవి పెద్దన తన 'లక్షణసార సంగ్రహము'లో (3-102-106) లక్షణ. లక్ష్య పద్యములను ఇచ్చినాడు. అట్టి చంపకమాల చతుష్కంలో దండకం కూడ గర్భితమై ఉంటుంది. 'ప్రబంధరాజ శిరోభూషణ ప్రకృష్టబలరామ చరిత్ర' అనే గ్రంథంలో కూడ గుడారు వేంకటదాసు ఇలాంటి చంపకమాల చతుష్టాన్ని రచించినాడు. ఇట్టి వాటికి మచ్చునకు-

1. చం. స్మరజయ చారుధామ జయచర్య
యజాకృతి సాధుగాయకా
హరిహయ యాంజనేయ యన
ఘాత్య యతీడిత యార్యకల్పకా
హరిహయ హరకీర్తి యదుజాస్య
యభీష్టద యాదికర్మణా
స్వరుశయ సారమూర్తి శమకాలి
సమాదృత సత్సుధీశకా
2. చం. సరసగ శౌరిదాస సమసఖ్య
యశస్కర సౌఖ్యదాయకా
హరనుత హరిగేయ సదృశాంగ
దయానిధి యాజ్ఞాపాతా
హరిబల హరికాయ సుగుణాద్య
మహామహ యన్యదారణా
పరబట భారవిక్ర సమపాద
శుభక్రమ భవ్యధీరతా
3. చం. నరసతి నామదారి నదనాడ
నమద్వన శారపాయకా
వరహరి వారవీర బలవాల వరక్రమ
వైభవజా
ధరశర తారహార ధరతార తరస్వర
ధాతధారకా
హరిహరి యనసార యనురాను
భయంకర హరిధారణా
4. చం. గురుకుల గోత్రచైర్య గుణకుట
గురువ్రత గోపనాయుజా
తరుతల దండితాక్ష తతదామ తపఃఫల
దక్షనక్రహ

వరబల భానుజాత పటుభావ
భియాపహ భాగవల్లికా
కరకలి కావిరాజి కపికాంత కనక్కవి
గణ్యప్రోవుమి.
-(లక్షణసార సంగ్రహము)

పై చంపకమాల చతుష్కంలో అనేక ఇతర పద్యాలు గర్భితంగా ఉన్నాయి. అందులో ప్రస్తుతాంశమైన దండక భాగాన్ని మాత్రం చూపింతును. "స్మర జయ జయ గాయక కల్పకా కర్మకాధీశకాదాయకా భూపితాచారణా ధీరతాపాయకా భీమజా భారకా ధారణా వాయుజా నక్రహ వల్లికా ప్రోవుమి." ఇది గర్భిత దండకం. ఈ గర్భితదండకాన్ని గురించి నాదృష్టికందిన మరోవిషయం ఏమంటే- ఈ దండకం పేరు సంగ్రామ దండకం. నగణద్యయంపై పదహారు (16) రగణాలు ఉండే దండక భేదాన్ని సంగ్రామదండక మంటారని తారానాథ తర్కవాచస్పతియ్యంలో కలదు. గర్భిత దండకంలో మొదటగల నగణద్యయాన్ని లొలగించిన స్రగ్వీణీవృత్తం అవుతుంది. కనుక ఈ గర్భిత దండకం స్రగ్వీణీవృత్త గర్భితం కూడ.

పరికిలించేకొలదీ దండక వాఙ్మయంలో అనేక చిత్రకవితావిశేషాలు గోచరిస్తాయి. అందుకే కాబోలు! వారాకవి రాఘవయ్య తన 'లక్షణదీపిక'లో దండకాలను చిత్రకవితా ప్రక్రియలందు చెప్పినాడు. దండక వాఙ్మయ సాగరాన్ని కాగా మధించినచో చిత్రకవితామృతం ఇంకా ఎంతో లభిస్తుంది.

దండకాలు మధురకవితాశాఖకు చెందినవిగా విజ్ఞాలు చెప్పినారు. అయితే అనుమధుర-చిత్ర-విస్తరము అనే చతుర్విధ కవితలుకూడ దండక వాఙ్మయంలో దండిగానే ఉన్నాయి. ప్రస్తుతం దండకాలలోని చిత్రకవితావిశేషాలను కొంత చెప్పి కొన్నాం. వీలునుబట్టి మరోసారి దండకాలలోని ఇతర కవితలను గురించి చెప్పిద్దాం.

(* *)

3. పానుగంటివారి నాటక రచనా చమత్కృతి

—శ్రీ రాళ్ళవల్లి సుబ్బారావు, ఎమ్. ఏ..

ఆంధ్ర నాటక వికాసము సంస్కృతాంగ్లానువాద రూపకముగనే తొలు దొల్ల సాగినది. తదనంతరము సామాజిక స్పృహగల శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు, శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం, చిలకమర్తి, గురజాడ, వడ్డాది, వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి, శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, తిరుపతి వేంకటకవులు, కాళ్ళకూరి నారాయణరావు మొదలగు మహానీయుల ప్రతిభావ్యుత్పత్తులచే నాటకరచన క్రొత్తవెలుగుతో వినూతన మార్గముల నలరినది,

“నాటకాంతం హి సాహిత్యమ్”, “కావ్యేషు నాటకం రమ్యమ్” అను అభియోక్తాక్షులు రూపకప్రక్రియా వైశిష్ట్యమును వివరించుచున్నవి. ప్రామాణిక కవుల కాలమునకు ముందే అనగా కవిత్వ యమునకు ముందే కాలిదాసు, భట్టభాణాదులు వెలియించిన సంస్కృత నాటకములుండెను. కాని కావ్యానువాదములు తెనుగున 18వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థం వరకు వెలువడలేదు. అందులకు కారణములు పెక్కు గలవు. పాత్రపోషణకు ననువైన భాష లభింపకుండుట, పండితపోషకులైన రాజుల నిరాదరణ, నాటకప్రదర్శనారంగస్థలములు లేకుండుట, నటులకు సమోజమున గౌరవస్థానము కల్పింపకుండుట కారణములు కావచ్చును.

19వ శతాబ్ది యారంభములో రూపకక్రియా నిర్మాణముతో సాహిత్యసృష్టి సారంభించిన ప్రముఖ నాటకకర్త శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు. వీరి సాహితీలతకు తొలుత విరిబూసిన విరజాడి నర్మదాపురుషత్ప్రియము. ప్రపంచ

ప్రఖ్యాత ఆంగ్లరూపక సృష్టికర్త షేక్స్పియర్ వీరి కాదర్శము. ఈ ఆంగ్లనాటక కర్త ప్రాసినన్ని నాటకములు నిర్మించి, లౌకికప్రపంచము నంతటిని రూపకముల చిత్రించుట వీరి యభిమతము. వీరికి షేక్స్పియర్ యం దెంతటి యారాధనా భావమున్నను వారి రచనల నాంధ్రీకరింప వూనకుండుట విశేషము.

వీరు రచించిన నాటకముల సంఖ్య సుమారు ముప్పది. ఇందు పౌరాణికములు, చారిత్రకములు, స్వకపోలకల్పితములును గలవు. ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యులు. కోలాచలం శ్రీనివాసరావుగార్లవలెనే వీరును కేవలము స్వతంత్రరచనలే గావించిరి. వీరు వారివలె నాటకములందు పాటలను ప్రవేశ పెట్టలేదు. పద్యరచనయందును ఆటవెలది, తేటగీతి, సీసములనుమాత్రమే రచించిరి. నాందీపద్యములను వ్రాయునపుడు మౌత్రము వృత్తపద్యములను రచించిరి. నాటకములందు పాడుట కనువైన పద్యములుండరాదని వీరి దృఢమైన యభిప్రాయము.

వీరి రచనయందలి భాష వ్యావహారికమునకు దగ్గరగా నుండు సరళ గ్రాంథికము. ఆ కాలములో సరళ గ్రాంథికమున రచనలు గావించిన శ్రీ కందుకూరి, శ్రీ చిలకమర్తి వంటివారి భాషాపటిమకంటె విశిష్టమైనది వీరి భాషారచనావిధానము. ఇది అనన్యానుకరణమైనది.

పానుగంటివారి నాటక లక్షణములు :

వీరి నాటకములన్నియు నేకాంకికములే. ఏకరంగములే. అం దవాంతరరంగ విభజనము లేదు. వీరు ప్రవేశ విష్కంభముల నధికముగ వాడలేదు. సన్నివేశ

కల్పనము అద్భుతావహమైనది. ఆ యా సన్నివేశములు ప్రేక్షకులలోని కుతూహలమును మరింత రేకత్తించునట్టివి. ప్రతి సన్నివేశమును పూర్వాపర సందర్భ కుది కలదై ఔచితీభరితమై యుండును. వీరి నాటకములందలి సంవాదకాళము ప్రశంసార్హము. ఇందులకు వీరి ప్రతిపాత్ర నిదర్శనమే. సంవాదములందని ఉక్తి వైచిత్రి కొన్ని సందర్భములందు హద్దులు మీరుటయు సంభవించినది. ప్రసంగవశమున నిట్టి వైచిత్రి ఔచితీరహితమై కన్పించును.

దాసజనులచే పల్కించు అసభ్యములు కోశొల్లలు. వీరికి కోతిదురుసుతను, నసభ్య ప్రలాపములు నధికము. నాటకములన్నింటి ఈ దాసీజనులు నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులుగా కాన్పింతురు. ఒకచోట దళరథ మహారాజాభార్య కైక, తనవద్దకు భర్త వచ్చునట్లు చేయుమని దాసి నర్థించును. ప్రసిద్ధ నాటకములందే ఇట్టి పాత్రలను ప్రవేశపెట్టిన వీరికి కల్పితనాటకములందెట్టి యభ్యంతరముండదుకదా!

పానుగంటివారికి షేక్స్పియర్ నాటకము లాదర్శము లైనవి. Restriction comedy ల ప్రభావము వీరిపై అధికముగా నున్నది. ఈ కామెడీలలో అసభ్యములకు నశ్లీలములకు నిధానము లైన సన్నివేశము లత్యధికములు. పానుగంటివారింతటి సంస్కార ప్రియులైనను నట్టి అశ్లీలములకు తొలగింపకుండుట వారి వ్యంగ్య హాస్య ప్రీతికి నిదర్శనము. లోపము కన్పించినచోట, అవకాశము దొరికినచోట వీరిక విసురు విసరక యుండలేదు.

వీరికి ఉపమామంకార ప్రయోగము నందు మిక్కిలి ముక్కువగలదు. ఈ యలంకార ప్రయోగము రచయితయొక్క నిశితమైన ప్రకృతిపరిశీలనాశక్తికి నిదర్శనము.

లోకోత్తరము, వలుకుబడులు వీరి రచన మన నత్యధికములు.

తరుచుగా వీరి నాటకములందు దీర్ఘ స్వగతములు కాన్పించును. ఇందులకు నర్మదాపురుషులైన మొక అపవాదము. దీర్ఘ స్వగతములను వీరు పద్యరూపమున కూడా సాగించుట యొక వింత. పాత్రలచే అపవారించి మోట్లాడించుటకూడ వీరి నాటకములలో అధికము. ఒకటి రెండు పద్యములున్నను పానుగంటి వారి సంభాషణలు ఉదాత్తస్థాయిలో నుండును. ఈ లక్షణము ప్రసిద్ధవిమర్శకులైన కీర్తి పింగళి లక్ష్మీకాంతం ప్రభృతులచే ప్రశంసించబడినది.

రంగస్థలమును రెండు మూడు కక్ష్యలుగా విభజించి, యొక ప్రక్క ప్రధాన పాత్రలు మోట్లాడుచుండగ మఱొక ప్రక్కనున్న నటుడు యెడటివానికి కన్పింపకుండ వాని సంభాషణలు తాను వ్యాఖ్యానించుచుండును. ఆ సన్నివేశములలో నిది యంత యుచితముగా నుండదు. ఇందుకు నర్మద, లోకీల, రాధాకృష్ణమున్నగు నాటకములు నిదర్శనములు.

రాధాకృష్ణ నాటకమున రావు, ఆమె చెలికత్తెలు రంగమధ్యమున మోట్లాడుచుండగ ఒక ప్రక్కనుండి కారదాకృష్ణలు, మఱొక ప్రక్కనుండి తరళా సత్యభామలు ప్రవేశించి తామితరులకు గన్పింపకుండగా వారిమోటులను చేప్తలను విమర్శించుచుండుట, ఈ లక్షణము పెక్కు నాటకములందు తొలుత పాటింపబడినను, నిండలి అసంభాష్యతను కవిగారు త్యరితగతిని గమనించిన యుండిరి. కావుననే తరువాతి నాటకములలో రంగస్థలము బహుపాత్ర సుకీర్ణము గావించుటకు వేరొక క్రాంతిమార్గమును వారనలించిరి. రంగస్థలమున ఒకరిద్దరు పాత్ర

లుండగా వారితో భాషించు ఇతర పాత్రలు నేపథ్యమునందే యుండి మోట్లాడును. ఇట్టి పద్ధతి “బుద్ధ బోధ సుధ” అను నాటకమున కాననగును.

ముప్పది నాటకములను వ్రాసినను పానుగంటివారి పాత్రలు ఒకదానికొకటి పోలియుండక ప్రత్యేక వైశిష్ట్యములు కలిగియుండును. ఇట్టి ప్రత్యేకత వీరి నిర్మాణచాతురికి నిదర్శనము. ఇది వీరి నవ్యమనస్తత్వ పరిశీలనాపాటకము సర్వదా ప్రశంసార్హము. సన్నివేశముల కూర్పు, సంవాదకాళము, పాత్రలస్పృష్టి అను మూడును నాటక విశిష్ట గుణత్రయము. ఇట్టి నాటక లక్షణములు అనితరసాధ్యములు.

వీరి నాటకములు-పరిశీలన :

వీరి “సారంగధర” నాటకము నుభాంతమైనది. ధర్మవరం రామకృష్ణమూచార్యుల వారి సారంగధరను జూచి, యందలి అస్వాభావికతను తొలగించుటకై వీరు మరల వ్రాసినట్లు కాన్పించును. కల్పిత కవులలో “పూర్ణిమ”, “రాత్రి సుంధము” అను నాటకములు విషాదాంతము కాక పోయిన తచ్చాయలు కల్గినవే.

పానుగంటివారి రచనలలో విశిష్టగుణములు మూడును, దోషములు మూడును గలవని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులు శ్రీ నందూరి బంగారయ్యగారు తమ యభిప్రాయము వెల్లబుచ్చిరి.

విశిష్టగుణములు :-

1. సహజప్రతిభ 2. సమానత-ప్రకృతి పరిశీలనము 3. ఉదాత్తార్థప్రతిపాదనము.

దోషగుణములు :-

1. నీరసపద్య రచన 2. అసభ్యత 3. ఛాందసపు భోరణి.

“రాధాకృష్ణ”, “విజయరాఘవము”, “పాదుక” మొదలగు హానిలో పానుగంటి వారు మహోదరాశయములు ప్రతిపాదించి లోకోపకారము గావించిరి. వీరు క్షిరామపదరాజీవములందు భక్తినిబద్ధ చిత్తులు. తమ నాటకములలో భక్తిత్రగుణములు, దేవుడు ప్రత్యక్షమగు సందర్భములందు తన్మయులై, పాశవలను కూడా తన్మయస్థితికి గాంపొవుదురు. ఇట్టి నాటకములలో రాధాకృష్ణ తలమొనికము.

వీరి రచనలన్నియు లోకకళ్యాణాకాంక్షితములే. కావుననే ధరతీకావ్యము “అంకా సృమస్తాః నుభనోభవన్తు” అని యుండును. తెలుగు సాహిత్యముననే కాక పాశ్చాత్య సాహిత్యమునందును పానుగంటివారి యాపకరచనా విధానము మేల్తరమైన దని, అధిక సన్మానములను బడయుచున్న టేటర్ లింక్, టెర్నార్డ్ లు, ఇట్సెన్ మొదలగు రచయితలకంటె వీరి రచనలు కొన్ని ప్రశస్తతరములని గమనింపనగును.

కావుననే తొలిరచనలచేతనే తిరువతి వేంకటకవులచే “అభినవకాలిదాసు” అనెడి బిరుదముచే ప్రశంసించబడినవారు కీర్తి పానుగంటి. నాటక పరిభోధనానుకూలముగా పానుగంటివారు తమ నాటక పీఠికలలో రచనానుక్రమణిక, రచనా కాలములను పేర్కొనిరి. ఈ విశిష్ట గుణము తరువాతి నాటకకర్తలకాదర్శమై, మార్గదర్శకమై భాసించుచున్నది.

4. ముత్యాల సరాలు - నవీన స్వరాలు

— 'సాహిత్యరత్న' శ్రీ పి. వి. ఎల్. సుబ్బారావు

“The author lives through the reader”,¹ ఈ వాక్యాన్ని విజయించిన కవులలో పేర్కొనవలసిన కవి గురజాడ అప్పారావుగారు అన్నది అందరూ అంగీకరించవలసిన సత్యం. తెలుగు కథకు శ్రీకారం చుట్టిన కథారచయితగా, తెలుగు కవిత్వను క్రొత్తదారి వట్టించిన కవిగా తెలుగు సాహిత్యాకాశంలో ధ్రువతారగా విలించిన ‘కన్యాశుల్కం’ నాటక రచయితగా, వ్యవహారిక భాషాప్రయోగగా వైవిధ్యం నిండిన వ్యక్తిత్వంగా గురజాడ విజయంగా ఓ వెలుగు జాడ. ఆయన రచనలను చదవని తెలుగు రచయిత, ఆయన సూక్తులను వినని తెలుగు వాడు రేరంజితే అది అతిశయోక్తి కానేరదు. అయితే ఆయన రచనలమండి ప్రభావితం అయి, ఆ దారిలో వయవించాలనే అభిలాష కల్గినవారు, వయవించగలిగినవారు ఉన్నారని తెలుగు సాహితీలోకానికి తెలియజేసే విజయ వంశమైన మనోజ్ఞభావానికి మనోహర రూపమే ఈ కవిత్వసంపుటి “ముత్యాల సరాలు - నవీన స్వరాలు.”

సాధారణంగా ఒక పుస్తకంలో ఒక రచయిత ప్రతిభ, అతని ఉద్దేశ్యాలు చోటుచేసుకొని మనకు దర్శనమిస్తాయి. కాని ఒక మనీషిని, అతని ప్రతిభకి వృందించి అనేక మంది తమ ప్రతిభలను జోడించి వ్రాసిన కవిత్వంలో “బోటీ” అనే “గీటురాయి” విలించిన తలమానికమైన కవిత్వం సుంకలనం, కవిత్వంలో జరిగిన సంఘటనకి అక్షర సాక్షాత్కారం. మనోజ్ఞ వల్లికేశన్ వారి ఈ పుస్తక ప్రచురణ నిజంగా అది గురజాడకు అక్షయ సత్కారం.

ఈ పుస్తకానికి అసలు ‘అ’ అప్పారావు గారు అయితే ‘అ’ అవిష్కర్త అరుద్రగారు అవడం సముచితంగా వుంది.

ఈ పుస్తకంలో బహుమతులు పొందినవి, ప్రచురణకు స్వీకరించబడినవి మొత్తం 27 కవిత్వం ఉన్నాయి. ఈ కవిత్వాలన్నింటిని రెండు రకాలుగా వర్గీకరించవచ్చు.

1. ఒకే అంశముపై వివరంగా వ్రాయబడిన కవిత్వం. ఉదా: శ్రీ వివాహ సమస్యపై శ్రీ వై. కంకరనారాయణగారి ‘కనువిప్పు’, ఐతా చంద్రయ్యగారి “కన్యాదానం”, వంతుల దక్షిణామూర్తిగారి “నేటి పూర్వ”.

2. వివిధ అంశాలను స్పృశిస్తూ వ్రాయబడిన కవిత్వం. ఉదా: శ్రీ అయనాల కనకరత్నాచారిగారి “భాష పేరున”, రా. తెన్నేటి సుబ్బారావుగారి “మేలుకొంచే”, బోలోజి వెంకటాచారిగారి “నేటివదువులు.”

ఈ కవిత్వ ముత్యాల మూటకు ముందు మూటను అందించిన శ్రీ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి మాట “ఈ కవిత్వాలన్నింటిలోను ప్రధానంగా కథకన్నా, వర్ణనకన్నా సూక్తి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత కలిసివుంది,”తో మన మంతా ఏకీభవిస్తాము. అది పుస్తకం మొదటి పేజీలు తిప్పగానే ప్రథమ కవిత్వ “కను విప్పు” లోనే దర్శనం ఇస్తుంది.

“సకల ప్రాణుల దేహముక్కచే
బాధలుండవె గాధలుండవె
నిండు ప్రాణము తీయకగునా
జాలి రేకుండన్.”

గురజాడ ముత్యాల సరార్లో వున్న ప్రధాన విషయం సంఘ దురాచారాలను వ్యంగ్యంగా బిండించడం, తత్కాలీన సమాజానికి ఓ దారి చూపడం. అది గురజాడ అడుగుజాడలో నడచిన ఈ “నవీన స్వరార్లో” మనకు కవిత్వం ఉంది. నేటి మన సమాజం ఈ కవిత్వంలో మనకు దర్శనమిస్తుంది.

1. వరకట్నం :

కన్నెకుల్కము మాని వరునకు,
కట్నకానుక లిచ్చుచుంటిమి,
కన్నెబతుకుల చేటుగానక
కసులు మానుకు తిరుగుచుంటిమి.

‘వేగుచుక్క-కువికి దిగిరా’

— శ్రీ వవనం నారాయణమూర్తి

2. సతి సమస్య :

తర్త చచ్చిన కొంత శోకం,
సతిని చేస్తే పోవునంటూ,
మూఠనమ్మకములకై బలియా
అబల బతుకేదోయ్.

“మనమ చెప్పిన మాట”

— సి. హెచ్. వేంకటేశ్వరరావు

3. నిరుద్యోగం :

ఎంత చదివిన ఎన్ని నేర్చిన
లేఖ లేకా ముడుపు రాకా
వయస్సు మీరిన నిరుద్యోగికి
ఎదురుచూచిన జాబు మోశి.

“మేలుకొంచే”

— రా. తెన్నేటి సుబ్బారావు

4. జనాభా సమస్య :

అధిక సంతతి దేశమందున
అనర్థాలకు దారితీయును
పరిమితంబై, పౌష్టికంబగు,
వంతు దేశపు టక్కలోయ్.

“మేలుకొలుపు”

— శ్రీ శిషా హరగోపాలరావు

ఇదే కవిత్వలో ఉగ్రవాదంగూర్చి, మన బాధ్యతని గూర్చి చెప్పారు.

ఉగ్రవాదం యెక్కడున్నను
జాలి ఐక్యత కుంటువదునోయ్
దాన్ని నిర్మూలించు భారము
నీదిగా తలపోయవోయ్,

1. Literature for an age of science by Hyman Leyy & Helen Spalding.

నేటి రాజకీయ నాయకుల పరిస్థితి “వేగు చుక్క భువికి రా” లో చక్కగా వివరించబడింది.

దేశ ప్రేమకు పదవి కాంక్షను భాష్యమని మది నెంచుకొంటిమి
అశ్రుతుల కతి మంచి గూర్చుచు
దేశ సంపద దోచుచుంటిమి.

సమాజంలో శాంతిభద్రతలు రావాలంటే ఏమి కావాలో శ్రీ చింతలపూడి సన్యాసి రావుగారు తమ కవిత “మానవప్రబోధము” లో వివరించారు.

బుద్ధదేవుని బోధనములను శ్రద్ధతోవారించి
నవ్వుదే శాంతిభద్రత లవని వెలియును
శాశ్వతంబుగ మానవ :

అలాగే పేదరికాన్ని నిర్మూలించడానికి—
“పేదవానిని చూచి గుండెల,
వేదనభారమ్ము నింపుక,
జాతికవితలు పాడు బొక్క-చే
జాల దేనాదున్,”
“కవికారీతులు”

-శ్రీమతి యమ్. రాజ్యలక్ష్మి
మరి పేదరికానికి సమాధానము “విశ్వ గీతి”లో శ్రీ పావయ్యకాప్రిగారు ఇస్తున్నారు.
“ధనమేగా ఇంధనము జగతికి
కృషిని నల్పగ కరువులుండున్.”

నేటి మన పార్టీల తీరుపై ‘భాష పేరున’ కవితలో శ్రీ అయినాల కనకరత్నాచారిగారు—
మతము కొక జాతీయపార్టీ,
కులము కొక ప్రాంతీయపార్టీ,
పుట్టి పెరిగిన దేశ మెట్టుల బాగుపడునోయ్.

నేటి చదువులసారం, అది కేవలంభారం, ఒక విధంగా ఘోరం అంటున్నారు శ్రీ పోలోజా వెంకటాచారిగారు ‘నేటి చదువులు’ కవితలో
నేటి చదువులు గైర్లు మదువులు
కట్టు మహాతుకు దొ(ద్ది)ద్ద దారులు
నిపారసులకు, బరువులకు అవి
తలులు వంచిన శాంత మూర్తులు.

మనిషి సంఘం మారాలంటూ, గోల చేయడం కాదు, ముందుగా తాను మారాలని అదే శిస్తున్నారు ‘మెరుపుదాడి’లో ఉమ.

మారవ లేనీ సంఘమంటూ

మాటిమాటికి కేకలేలా,
సంఘమంటే నీవు కావా? తెలుసుకోలేవా?

సమాజంలో మనిషి ఉన్నంతకాలం
‘దేవుడు ఉన్నాడా, లేదా?’ అనేది చర్చనీయాంశమైతే ‘దేవుడు’ అనే విషయంపై గురజాడ ‘మనిషే దేవుడు’ అంటాడు. పరివాద రామా రావుగారు తమ కవిత ‘న్నేహ మొక్కచే శాశ్వతము’లో ఏమంటున్నాడో చూద్దాము.

దేవుడు కలదటంచును,
దేవులాడకు సోదరా! ధర
జీవకోటినే దాగియుండును,

నేవదేయుట నేర్చుకో.
దేశమంటే మట్టికాదోయ్,
దేశమంటే మనుషులోయ్
అన్నాడు గురజాడ.

ఆ మనుషులు మేలుకొంటేనే శురోగమనం అంటున్నారు శ్రీ తెన్నేటి సుబ్బారావుగారు. వ్యవహారికభాషతో పాటు ఈ సంకలనంలో గ్రాంథికభాషాప్రయోగం కన్పిస్తుంది. నీ దృగంబల కాంతి హీలలు
నాదు జీవ వికాస లీలలు
నా మనోజ్ఞ మృదుత్తి నైపుణి
నా మనమ్మున రాగవర్షిణి.

—“హాసహేల”

అనుబంధ “మృత్యులసరాలు” విజంగా ఈ సంపుటికి మనకి మరింత రాగబందాలు. ఈ అనుబంధ సర్వలోని శ్రీ ఎ. గోపాలరావుగారి వద్యాన్ని శ్రీ జి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు తమ ముందుమాటలో సంపుటికి ధరత వాక్య మని ప్రకాశించారు.
కందవద్యము కవిబ్రహ్మతి,
సీసమది శ్రీనాథు స్వంతము
అటవెందికి హక్కు వేమన
అత్పరాయని జాతి ముత్యార్
తెలుగుకల్లికి క్రొన్నగర్.

శ్రీ పాత్రోగారు తమ కవిత ‘వెలితి’లో వెలితిలేని మనిషి ఉండదని, అయితే వగచడం తగదంటున్నారు.

వెలితి లేనిదే విలువ తెలియదు

వెలితి కలదని కంఠ కూడదు
వెలితిలేని ప్రపూర్ణ దేవతో
తెలిసికో చాలా :

“ము కళంఠం” కవితలో శ్రీ వి. కాళిదాసుగారు ‘దై వమన్నది సత్యమైతే, దై ర్యముగ సత్యమునే నమ్ముము’ అంటూ ఓ పత్యాన్ని వచించారు:

“సహజ ప్రకృతివైపు” అనే కవితలో శ్రీ ఎన్. వెంకటేశ్వరరావుగారు ధరతబండ సంస్కృతి సాంప్రదాయాలను స్మరిస్తూ నేటి స్థితిని వర్ణిస్తున్నారు.

పేదప్రజల అర్తనాదం,
స్వార్థకక్షత నగ్నసత్యం
దారిదోపిడి, నిలుపుదోపిడి,
వోట్లపేరిట లోట్లదోపిడి
మానవత్వంవైపు మరలమని హెచ్చరిస్తున్నారు.

ఈవిధంగా ఈ కవితాసంపుటి, పద్యానికి ప్రభావం తగ్గిన ఈ రోజుల్లో భావచిత్రణ. నేటి సమాజస్థితి వర్ణనకు చక్కని సాధనమని మరోసారి నిరూపించింది.

సాహిత్యానికి సాంకేతిక విజ్ఞానం తోడయితే క్రొ తసౌగసులు రాగలవని “కంఠ్యాటర్ ప్రోసేసింగ్”లో జరిగిన ఈ పుస్తక ముద్రణ ఓ ఉదాహరణ. దీనికి అభరణంగా ‘చిత్రకళా శిరోభూషణ’ శ్రీ అంట్యాకుల పెడిరాజుగారు వేసిన గురజాడ అప్పారావు గారి ముఖచిత్రం ఈ పుస్తకానికి అమరింది.

గురజాడవారి ప్రేరణతో నృజియించబడిన ఈ కవితల సంపుటిని వారికి అంకితమిచ్చి మనోజ్ఞ వల్లికేశన్ వారు ధన్యులయినారు. రచయితల రచనలతో వ్యాపారమే ప్రధానంగా భావించే నేటి వల్లికేశన్ సంస్థలకు ఓ ఆదర్శం చూపించారు.

చివరిగా, “A writer creates writers among his readers” అనే వాక్యాన్ని నిజంచేసే కొద్దిమంది కవులలో గురజాడ ఒకరని, వారు ఆంధ్ర సాహిత్యోకంలో నిజమైన “వెలుగుజాడ” అంటూ ఈ సమీక్షను పూర్తిచేస్తున్నాము.
(* *)

5. హృదయమైన పద్యం - దాని నేపథ్యం

—శ్రీ శంకరాచార్య మన్మథరావు

పశువును నూనె రాచి పసిపావకు

వెచ్చని నీరుపోసి యిం

పెనగ నుయ్యాలనుంచి మదిహెచ్చిన ప్రేమను
జోలపాట సం

తనమున పాడునట్టి మగనారి సుఖంబె

సుఖంబుగాని ఏ

విసుగులు లేని జీవితము విప్పలమేగద

జీవితేశ్వరా :

పద్యంలో 'జీవితేశ్వరా' అనే పదాన్ని ముందుగా తీసికొంటే జీవితానికి ప్రభువైన వాడా! స్వామీ! ప్రభూ! అని అర్థాలు మృతించగలవు. 'జీవితేశ్వరా' అనే పదాన్నే అధారంగా గ్రహించి ఈ పద్యం ఎవరు ఎవరితో పలుకుతున్నారో ఊహించవచ్చు.

1. భార్య తన భర్తతో సంకానంలో ఉండే ముఖానుభూతిని గూర్చి చెబుతున్నట్లు కవి వీస్తుంది.

2. ఎవరో ఒక వ్యక్తి భగవంతునితో సంసారం (సంకానం) పై ఉండే కాంక్ష వెలిబుచ్చుకున్నట్లుగా తెలుస్తుంది. (పసి పిల్లల బాగోగులు చూసేది సామాన్యంగా ప్రేమ. కనుక ప్రేమికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత వీయవచ్చు. "మగనారి సుఖంబె సుఖంబు" అనే మాటల్ని బట్టికూడ ప్రేమే వర్తించే వేయవచ్చు. అంతశూత్రావ పురుషుడు కాదని అనుకోకూడదు.)

స్వామీ! పసివానికి పశువు నూనె వ్రాసి, వెచ్చనినీటితో స్నానం చేయించి, అనందంతో ఉయ్యాలలో నుంచి, ప్రేమతో జోలపాట పోడినటువంటి మగనారియొక్క సుఖమే సుఖముగాని ఎట్టి కలుపులులేని జీవితం వృధా యే గదా" అనే భావం స్పష్టంగా వెల్లడి అవుతుంది.

పద్యంలో అర్థంగాని వదలంటూ ఏమీ లేవు. అన్నీ తేటతెల్లమైన తెలుగు పదాల పొందిక. వదల వుప్పాలు చరిగెత్తుకు వచ్చి చంవకమాలగా ఏర్పడ్డాయని వీస్తుంది.

ఇంతటి హృదయమైన పద్యం ఎవరు వ్రాశారంటారా? పేరు మూలా పేరన్న శాస్త్రి. నేడు ఆంధ్రసరస్వతికి మేడ కడుతున్న మేటి మేష్ట్ర. శతాధిక గ్రంథాలు వ్రాసి అలసట యెరుగని మహామనీషి. విజయనగరంనివాసి.

శ్రీ శాస్త్రిగారి కావ్యాలన్నీ పరిమళంతో కూడిన పుష్పాలైతే నన్నాకరించే తెల్లని మల్ల 'భద్రాద్రిరామదాసీయం' వానిలోను రాశిలోను ఉత్తమమైంది. పై పద్యం అందు లోనిది.

యావదాంధ్రంలో రామదాసుగా ప్రసిద్ధుడైన శంకర్ల గోవన్నయొక్క జీవిత గాథను 'రామదాసీయంగా' రసవత్కావ్యంగా తీర్చి దిద్దా డీకవి. లింగన కామాంబలు గోవన్న (రామదాసు) తల్లిదండ్రులు. సంకానంలేని కామాంబ తన భర్తయైన లింగన్నతో వేదనా పూరితంగా వర్ణించే పద్యం. శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రసరస్వతికి పెట్టిన నైవేద్యం.

శాస్త్రిగారి కృతులు ముద్రణాభాగ్యానికి నోచుకొన్నవి మూడు కొంటే వరకు వున్నాయి. అందులో యాభై నుండి అరవైవరకు శతకాలే కావడం విశేషం. తన జీవితకాలంలో శతశతకాలు పూర్తిచేస్తారంటే అది అతిశయోక్తి కాదేమో! ఇన్ని కృతుల్లోకూడ ఒక దానికొకటి విలక్షణం కన్పిస్తుంది. భద్రాద్రి రామదాసీయం, అనార్కలి, స్వాతంత్ర్య వీరుడు, ముకుందమాల ఇత్యాదులు కావ్యాలు కాగా, సూర్యనారాయణ శతకం, వేణుచే శ్వర శతకం, సాయి శతకం మొదలైనవి శతకాలు. ఈ కవి తన కావ్యకరేరాల్ని భక్తి

ఎక్కడ నీ చిరునామా?

—S.V.S: సాయిప్రసాద్, M.A.,

ఓ కలియుగ దైవమా

ధనమా!

ఎంతమంది

మేడల్ని కూల్చితేవావ!

ఎంతమంది

మేడలు విరగొట్టావ!

ఎంతమంది

గోల్డ్ మెడల్స్

తాకట్టు పెట్టించుకొన్నావ!

నువ్వొట్టి కాగితానివే అయినా

నీ చుట్టూ ప్రపంచాన్నే

పరిభ్రమింప జేసుకొంటాన్నావ!

ధనమా!!

ఇంతకీ

నీ చిరునామా

ఎక్కడ? ? ?

(0)

రసంతో పోషించడానికి నిశ్చయించుకొన్నట్లు కన్పిస్తుంది.

సున్నితమైన, నరళమైన పదజాలంతో చెప్పదలచుకొన్న విషయం నేడుగా వతితయొక్క హృదయంలో చొచ్చుకొనేలా కవి త్యాన్నలగల డీకవి. ఆయన కావ్యాలన్నిటిలో ఇతివృత్త నిర్వహణ, రసపోషణ, పాత్ర చిత్రణ, చరిత్రాస్పందర్యం, అలంకార వైభవం, శయ్యాసౌభాగ్యం, భాష-శైలి మొదలగు కవిశాసామగ్రి వుష్కలంగా నిండిఉంటాయి.

ఎన్నో కావ్యాలు వ్రాసినప్పటికీ శాస్త్రిగారు కవిలోకంలో మరుగునవడ్డ మాణిక్యం. 'భద్రాద్రిరామదాసీయం' కావ్యంపై బెంగు కూరు విశ్వవిద్యాలయంలో ఎం. ఏర్. వట్టం కోసం పరిశోధన చేయబడింది. శాస్త్రిగారి ఏవత్సాహిత్యవరివస్యపై పరిశోధన చేయవలసివే అవసరం ఎంతైనా వుంది. జిజ్ఞాసులైన పరిశోధకులు పూనుకొందురుగాక!

— 0 —

8. మన భారతం (పుస్తక సమీక్ష)

— శ్రీ కె. మార్కండేయులు

‘మంచిపుస్తకాన్ని మించిన స్నేహం లేద’న్న నూత్ని ఆశ్చర్యకరం అనిపిస్తుంది శ్రీ జి.వి.వి. నరసింహారావుగారి ‘మన భారతం’ పద్యకావ్యం చదువగానే, శ్రీ జి.వి.వి. నరసింహారావుగారి పూర్తి పేరు గరికపాటి వెంకటబసవ నరసింహారావు. ప్రస్తుతం మనకు కరిచయం అవుతున్న “మనభారత” పద్యకావ్యరచయిత కిది తొలిప్రయత్నంగా అనిపిస్తోంది, ‘త్వరగా చదివించగలిగే’ మంచి పుస్తకానికి ఉండవలసిన అక్షణం ఈ పుస్తకానికి ఉంది. ప్రస్తుత సభ్యసమాజంలోని సమస్యల సత్తిచూపి పరిష్కారం తెలియజేసి ప్రబోధాత్మకమై ముగింపు నిచ్చిన ఈ పద్యకావ్యంలో 18 పర్వాలున్నాయి. ఒక్కొక్కపర్వంలో పద్యనిమిది పద్యాలున్నాయి. సిరిసంపదలతో కులతూగే భారతదేశం విదేశీయుల ఆక్రమణలకు గురియ్యడంతో మొదలుపెట్టి స్వదేశీయుల పాలనలో ప్రజలు పడుతున్న అగచాట్ల వరకు చక్కని పద్యాలతో భారతాన్ని కళ్ళముందు నిల్పిన శ్రీ జి. వి. వి. చేయి తిరిగిన పద్య రచయిత అనడంలో సందేహంలేదు.

వెంకటరమణమ్మ, వెంకట సూర్యనారాయణ మహాదయుల పుణ్యాలపంటగా జనియించిన శ్రీ నరసింహారావుగారు ఎం. ఎ; ఎంఫీల్ పట్టాలుపొంది ప్రస్తుతం గుంటూరులోని ‘శ్రీ కేంకటేశ్వర బాలబడి’ సంస్థలో అధ్యాపకవృత్తి సాగిస్తూ సాహిత్య పఠనరచన పోషణాదులందు అభిరుచి చూపిస్తూ అవధాన విద్యాయందు ఆసక్తిని చూపుతున్నారు కూడ.

(మూడుపద్యాలలో కానుకవంతో చూచి చలించిన సమస్యలకు పరిష్కారం ఆలోచన చేసి చేసి మధనపడి యీ కావ్యం రచించి’ నట్లు, ‘నిర్దిష్ట హృదయమధనం నుండి యీ మనభారతం ఆవిర్భవించింద’ని కవి తన హృదయాన్ని వెల్లడిచేస్తూ అంటారు ముందుగా. “ఇది మహాభారత మంత పెద్దరచనకాదు.” ‘చుట్టూరా ఉన్న చీకటిని తిట్టుకుంటూ కూర్చోవడంకన్న ప్రయత్నించి ఎంత చిన్నదీపాన్నయినా వెలిగించడం మంచిదన్న యువభారతి నూత్నియందు నాకు నమ్మకమందన్నది కవి హృదయంలోని మాట. తనదృష్టిలో ‘పద్యప్రక్రియ నిత్యనూతనమైనదన అది ఎటువంటి ఆధునిక భావాలనయినా శక్తి మంతంగా వ్యక్తీకరించగలదని, కాకపోతే పద్యరచయితలు కొంత చాదస్తాన్ని వదిలిపెడితే ఇతర ప్రక్రియారచయితలతో కులతూగవచ్చని’ అంటూ ప్రక్రియ ఏదైనా సత్క్రియ కావా అంటారు’ ఎంత చక్కని భావన.

ఈ కావ్యరచనాకాలం 1985-86 అని కవి పేర్కొన్నా 1988 ఆగష్టులో ఇది “గరికపాటి ప్రచురణ” పేర ప్రచురింపబడ్డానికి కొద్దికాలం ముందుగారచించిన కొన్ని పద్యాలు కూడా ఇందులో చేర్చినట్లనిపిస్తుంది.

మనభారతాన్ని కవి మనకు చూపిస్తున్నవరుసఇది. 1 ఆదిపర్వం 2 ఉద్యమ పర్వం 3 స్వతంత్రపర్వం 4 దారిద్ర్యపర్వం 5 ఉద్యోగపర్వం 7 అవినీతిపర్వం 8 అనాచారపర్వం 9 శుభపర్వం 10 స్త్రీ పర్వం 11 సంసారపర్వం 12 దురభ్యాస పర్వం 13 కళాపర్వం 14 రాజకీయ

పర్వం 15 అధికారపర్వం 16 అభివృద్ధి పర్వం 17 పరిష్కారపర్వం 18 ప్రబోధ పర్వం.

ఆదిపర్వంలో శ్రీకరమై జగజ్జననకీకరమై అంటూ భారతమాతకు మ్రోక్కి వికృతతో నిల్చి శత్రుగుర్ భేద్యమై ఉన్న హైందవరాజులకోం విలవిదేశీ ఆక్రమణలకు తావిచ్చిందో తెలియజేస్తూ ‘భరత మేదినీ’ ‘ఎత్తువారింటి బిడ్డయై ఓత్తిల్లింద’ని అంటారు. బ్రిటిషువారు మనరాజ్యాన్ని ఆక్రమించారన్నపుడు “భరతని ప్రాద్దుకుంకని విధమ్మన ‘రాజ్యమాక్రమించారని పేర్కొంటూ ‘గుడ్డిలో మెల్లగా వారుచేసిన సౌకర్యాలను పేర్కొన్నారు. ఆ నిచ్చుకీ పాత విమర్శ కావ్య మంతటా మనకు కనిపిస్తుంది. కడబాతి వారని ఆకాలంలో సంఘం వెలివేసిన వారిని మతం పేరుతో మధ్యపెట్టారన్న సందర్భంలో ‘పాదమాలందు పుట్టిరను భావమాచే వెలివేయబడ్డ సోదరభారతీయులని పేర్కొనడం ‘పద్యాభ్యాసం కూడ్రోచాడాయిత’ అనువేదవాక్యం ఆధారంగా అన్నట్లనిపిస్తుంది ‘సతీసహగమన నిరోధక చట్టంచేసి నందుకు బ్రిటిషు క్రథతను’ మెచ్చుకొంటారుకవి.

రెండవదైన ఉద్యమపర్వంలో స్వాతంత్ర్యసిద్ధికోసం ఒక అల్లూరి, మోరొక బోను, ఇంకొక భగత్. తిలక్, గాంధీల వంటి మహాత్ములత్యాగాలను పాఠకలోకానికి గుర్తుచేసి జలియన్ వాలాబాగు దురంతాన్ని కళ్ళముందు నిల్పి ఉపసత్వాగ్రహాన్ని ఒప్పుగా చెప్పి క్విట్టిండియా ఉద్యమం పట్టుకెల్చి” అహింసతరమ్మగా నుట్టించిన స్వతంత్ర భారతావనిని కనుల ఎదుట సాక్షాత్కరింప జేస్తారు శ్రీ జి. వి. వి.

స్వాతంత్ర్యం సంపాదించుకున్న భారతస్థితిగతులను చెప్పవారంభిస్తూ మూడవపర్వం స్వతంత్ర పర్వం ప్రారం

భింతి జవహరునాయకత్వం, మహాత్ముని త్యాగం, పొట్టికీరాముల ఆత్మత్యాగం, కాస్మికాంతికాముకత్వం, ఇందిర ఎమర్జన్సీ, జనతా సిగపట్టు, మాజీప్రధాని రాజీవుని నిర్వాహకత్వం వర్ణించారు. పొట్టికీరాముల ఆత్మత్యాగాన్ని చెబుతూ 'ఏమహానీయుడో' తనువునీయక నేదియు తీరదక్కటా!' అని చక్కగా సమర్థిస్తారు. ఇందిర ఆనంతరం రాజీవుని ప్రధానిచేసారన్న విషయం 'సాజం బౌగతి నిందిరమ్మ కొడుకే సమ్రాట్టదం బెక్క' అని యీదేశానికి పట్టిన దౌర్భాగ్యం వంశపారంపర్యపాలనన్నది వ్యంగ్యంగా అంటారు. ఇక్కడేకాదు వీలైనచోట్లా ఈ వంశపారంపర్య పాలనని ఖండించారు కవి. పరిష్కారపర్వంలో 'జవహరువంశమే భరతజాతికి దిక్కుగుచున్న రీతి మానవచరిత్రమ్ము నందొక విశాళహేతువు' అని సాహసంతో ఆనడం ప్రశంసనీయం.

దారిద్ర్య పర్వంలో 'నల్లబై వత్సరాల వాసంతంగా' గొప్పలు చెప్పుకొనే యీ న్యతంత్రభారతంలో దారిద్ర్యం తాండవిస్తోందో విశదీకరించారు. రైతులు తిరువతి వడ్డీకి తిప్పలుపడి అప్పులుతెస్తున్నారనడం ఎంత చమత్కారం. అసలు అప్పు తీరడు. వడ్డీలు చెల్లించేసరికే వారి జీవితాలు చెల్లిపోతాయన్నది వ్యంగ్యం. 'వేలకు వేలుపోసి రంగురంగుల వస్త్రాలను కొనికూడా ధరింపకుండా అర్థనగ్నంగా తిరిగే విలాసిని మణులు కొందరైతే జానెడుగుడ్డకు నోచుకొని బాలికలు కొండ్లు" అని దేశపరిస్థితిని చూపిస్తారు.

విద్యాపర్వం ప్రారంభిస్తూ విద్యార్థిత్వంలో ప్రవేశానికై తపెల్లయత్నించినా సద్యోధంగం తప్పదంటారు. నేటి విద్యా విధానాన్ని నిరసిస్తూ....

"పాఠాలుకావని పంతుళ్ళ నడుగగా,
విద్యార్థితప్పని విసుగుకొంద్రు

చదువేలరాదని చవటల నడుగగా,

గురువులేరారని గొణుగుచుండ్రు
గద్దింపలేమని కన్నవారినడుగ,

సర్కారు తప్పని సణుగుచుండ్రు
చదువినేనాయని సర్కారు నడుగగా,

వారు ఖర్చులు చెప్పి జారుకొంద్రు

'.... అంటూ అందరిదీ సమంగా
దోషం ఉందని ఎత్తిచూపుతారు.

అక్షులు నీటుకోసం లంచమిచ్చి చవటలు డాక్టర్లు, ఇంజనీర్లు అయి రోగుల్ని చంపడం, కట్టకముందే వంతెనల్ని కూల్చడం చేస్తున్నారని ఎత్తిపాడుస్తారు.

ఉద్యోగపర్వంలో అంచానికున్న స్థానం తెలియజేస్తూ "వికటపు సత్యమిద్రువిని విత్త మొసంగిన మొద్దు పెద్దయా" అనడంకన్న అంచగొండులకు వేరెచీవాటైందుకు? "చచ్చు గుమాస్తాజీవితం సంద్భం ఈదుటగా" ఈయన తలుస్తారు.

అవినీతి పర్వంలో అవినీతి అంతటా పేరుకుందని అంటూ

"ఇందుగల రండులేదను. సుందియ
మేల యవినీతి సర్వోపగతం
బెందెందు పనికిపోయిన, నందందేయిండు
కొత్త జవతారముతో,

అని పోతన భాగవతంలోని పద్యానికి పేరడీగా వ్రాస్తారు.

అనాచార పర్వంలో అంటరానితనాన్ని, శకునాలను. జంతుబలిని, దేయాలు భూతాల్ని వరకట్నాన్ని నిరసిస్తారు. 'ఘనమని కన్నబిడ్డలను కాసుల కమ్మగ సిగ్గులేదాకొ" అని చీవాట్లేస్తారు. పెండ్లిండ్లలో చేసే దుబారా, తద్దినాల పేర చేసే ఖర్చు కూడా వీరి విమర్శకి గురయ్యాయి.

మతపర్వంలో జతగా జీవించడమే మంచి మతమని చెప్పి కరుణక్రీస్తు నుండి కాతరరక్షరహీనునుండి, మిత్రరక్షణ కృష్ణుని నుంచి నేర్చుకోవాలంటారు.

స్త్రీపర్వంలో నేటి భారతసారి పడుతున్న అగచాట్లని వర్ణించారు. 'మద్యసేవ నంలో మత్తెక్కి భార్యవండిన పాయసంలో కారం ఎక్కువయిందన్న కుంటి సాకుతో భార్యల్ని హింసించే ప్రబుద్ధులున్నారంటారు.

'సంసార పర్వంలో' దంపతులు సుఖకాంతులతో జీవించాలంటే కుటుంబ నియంత్రణ పాటించడం అనివార్యమని అంటారు. ఇక్కడేకాదు వీలైనచోట్లా కుటుంబసంక్షేమకార్యక్రమాలకు చక్కని ప్రచారం ఇచ్చారుకవి.

దురభ్యాసాలకు దూరం కమ్మని ప్రబోధిస్తూ పాగత్రాగేవారిని ఇలా హెచ్చరిస్తారు.

'నగజాపతి విషభక్షణ, తగజేయకముందె
కొంతధాదుణి కలిసెన్

భగభగ పాగాకు ములిచెను,

పాగత్రాగినవాడు గుండెపోటునచచ్చున్'

ఈపద్యం గురజాడ గిరిశం పద్యం 'భగపతి అమృతములేగా' అనే దానికి పేరడీ అని వేరే చెప్పక్కరలేదు.

అలిత కళలన్నీ నానాటికితీసికట్టన్నట్లు దిగజారుతున్నాయని వాపోతూ 'శ్రామి కల శ్రమ అంతరింప చేసేది, దోపిడీ కదురు చెప్పేకత్తి నిచ్చేది' అసలు కళ అంటారు కళాపర్వంలో.

రాజకీయపర్వంలో పాద పూజలు చేయించుకొనే నాయకుల్ని నోట్లకుట్టుకొనే వారిని చీల్చి చెండాడినట్లు దుయ్యబట్టారు. పక్షపాత రహితంగా పేరు పేరున ప్రతిపార్టీ వారిని విమర్శించడం వీరి సమభావానికి ప్రతీక.

అధికారం చేజిక్కించుకున్న నాయకులు 'ఏరు దాటి తెప్పతగలేననట్లుగా' ప్రజలకిచ్చిన వాగ్దాాలను మర వ్యవహరిస్తున్నారని అధికారపర్వంలో అంటారు.

పరిష్కార పర్యంలో ముందుచూపిన సమస్యలకు తనకుతోచిన రీతిని పరిష్కారం చూపించారు. అంతకు ముందు జరుగ వలసినంత అభివృద్ధి జరుగలేదని అంటారు అభివృద్ధిపర్యంలో. ధరల పెరుగుదలే అభివృద్ధిపర్యంలో పొందిందని వ్యంగ్యంగా అంటారు.

కవి చూపిన పరిష్కారాలు కొన్ని. 1. సమిష్టి వ్యవసాయ పద్ధతు లవలంబించడం విద్యావిధానం బాగుచేయడానికి అందరూ శ్రద్ధ వహించడం స్వయం ఉపాధికి యువకులు యత్నించడం, వనితలు తమ కాళ్ళమీద నిలబడేశక్తి సంపాదించడం మేధావులు రాజకీయాలలో కాలిడడం మొదలైనవి.

సోదర సోదరీ మణుల్ని ప్రబోధిస్తూ ప్రబోధపర్యంతో కావ్యం ముగిస్తారు. 'జయమ్మ నిశ్చయమ్మరా విచార మింక బీడరా భయమ్మపాతిపెట్టి దేశభక్తితోడ సాగురా రయమ్మగా వాయమ్మవోలె రాజసమ్మ చూపని ర్భయమ్మగా నరాచకమ్మ పారద్రోలు సోదరా' అనేరీతిలో పంచచామర వృత్తంతో ప్రబోధించారు కవి.

అలంకారిక శైలి పుష్టిగా ఉన్న యీ కావ్యంలో సామెతలు, లోకోక్తులు సందర్భానుసారంగా వాడబడ్డాయి. 1 చిక్కని పాలలో విషము చిల్కినయట్లు, 2 ఎత్తు వారింటి బిడ్డయై ఒత్తిగిల్లు, 3 మీసాలపై లేనియలు 4 చొచ్చెడుదాకను సోమలింగమున్ చొచ్చిన రామలింగము' 5 ఏరుదాటి తెప్పనేర్చడి చందాన వంటివి ఇందులోకొన్ని.

పోతన, జాషువా, శ్రీశ్రీ. కరుణాశ్రీ వంటి కవులు ప్రయోగించిన పదబంధా

లను కొన్నిటిని గ్రహించి పద్యరచన గావించారు కవి.

'ఇంతింతై జనులంతయై మరియు తా మింతై"... ఇత్యాది పద్యం అభివృద్ధి పర్యంలోనిది చూడగానే పోతన 'ఇంతింతై వటుడింతయై' అనే పద్యం జ్ఞప్తికి వస్తుంది. అలాగే ఇందుగలడందులేడను సందియమేల యవినీతి' అనే పద్యం పోతన 'ఇందుగలడందు లేడను' పద్యానికి పేరడీగా అన్నిపిస్తుంది.

స్వతంత్ర పర్యంలోని ఈ పద్యం చూడండి.

'తలచిన తలపులనలయక; తలపగవలె తాతతలపు, తలపగనేలా తలపడు తలపులు తలపన్; తలుపులను తెరచి తలపుమహింసన్'

ఇందు 'అడిగెదనని కడువడి జనునడిగిన' అనే సర్వలఘు కందంఛాయలు కనిపిస్తాయి.

అలాగే గుఱ్ఱం జాషువాగారి 'ఎన్నో ఏండ్లు గతించిపోయినవికానీ' అనే పద్య భాగాన్ని మార్పుచేయకుండా ప్రయోగించారు. బలిజేపల్లివారి సత్యహరిశ్చంద్ర లోని పద్యభాగం 'అరయన్ వంశమా నిల్వనేగద వివాహం' బన్న దానినికూడ వాడారు. ఇలాగే మరికొన్ని చెప్పవచ్చు.

కఠినమైన సంస్కృత సమాసాలు ఎక్కడోకాని వీరి రచనలో కన్పించవు. ఛందో శైలిధ్యంగల పద్యాలు. ముఖ్యంగా ప్రబోధపర్యం పంచచామరవృత్త భూయిష్టం. ఉత్పలమాలికను 5 పాదాలతో స్త్రీపర్యంతో చెప్పారు.

ఇక చక్కని ముఖపత్రం 'భావసాగర కంగా కవి తన కలాన్ని బాణంగా చేసి భారతావని అంటే ఏమిటో ప్రశ్నగుర్తుగా మిగిలిపోకుండా అసలు స్వరూపం భేదించి చూపినట్లుగా ముఖపత్రరచన

'శ్రీ తమ్మా సత్యనారాయణగారు ఊహించిన ఉండవచ్చు.

ఇంతచక్కని పుస్తకానికి ముద్రా రాక్షసుని బాధతప్పలేదు పాపం. కాని 'మన్నించండి' అంటూ పేర్కొన్న తప్పాప్పుల పట్టికలోను తప్పు దొర్లడం గమనార్హం. ఇంతచక్కని పుస్తకం నేటి రోజుల్లో కేవలం 5 రూ॥కు దొరకడం విశేషం.

ఈరచయితతో పరిచయం పెంచుకోవాలన్నా పుస్తకాన్ని కొని చదివి అనందించాలన్నా శ్రీ జి. వి. బి. నరసింహారావు జె. ఎల్. (తెలుగు) శ్రీ వేంకటేశ్వర బాలకటిర్, క్యామలానగర్ గుంటూరు - 522006 అనే చిరునామాకు యత్నించవచ్చు.

ఈ 'మనభారతం' ఆధునిక పద్యకావ్య రచయిత శ్రీ జి. వి. బి. నరసింహారావు గారితో కలంన్నహం ఏర్పడటానికి ప్రధానకారణమైన విజయభావన శ్రేయోభిలాషులు విజయనగరం శ్రీ విద్య ట్రావెల్స్ సెంటరు ప్రిన్సిపాలు అయిన శ్రీ ఎస్. కె. పద్మనాభన్ గారికి, వారి సతీమణి శ్రీమతి సీతగారికి 'విజయభావన' వృద్ధయ పూర్వకంగా ధన్యవాదాలు అర్పించుకుంటోంది.

ఈపద్యరచయితకలం ఇలామరికొన్ని మంచికావ్యాలనందించాలని కోరుకుందాం.

9. తెలుగుదండక సాహిత్య సూచి

(గత సంచిక తరువాయి)

72. సుబ్బారావు, మార్గాని, సాయిబాబాదండకము. రాజాప్రెస్, రాజమండ్రి; 1950
73. మారకవి, అడిదం, శ్రీరామదండకము. సమాలోచన (సాహిత్యవత్రిక) ఏప్రిల్; 1989 రాజమండ్రి
74. మార్యనారాయణ, కామవరపు. శ్రీ గజాననదండకము, ఎస్. ఎస్. ప్రెస్, భట్లవల్లి, ద్వీ. ము. 1952
75. మార్యనారాయణ, గడ్డం. అంజనేయదండకము. సారస్వతవికేతనం, వేటపాలెం. నెం. 444,294,5/10670
76. సోమశేఖరరావు, పింజల. శ్రీచంద్రేశ్వరీదండకము. సారస్వతవికేతనం ప్రింటింగ్ ప్రెస్. ప్ర. ము. వేటపాలెం, 1960
77. సత్యనారాయణ, ఆచంట. రామలింగేశ్వరదండకము. శ్రీ మదాచంట రామలింగేశ్వర శతకము. ఆఖరిపుట. కలారత్నాకర ముద్రాక్షరశాల, ప్ర. ము. చెన్నపురి; 1998
78. హనుమంతరాయకావ్రీ, వల్లూరి. వృషభదండకము, మనోరమా ముద్రాక్షరశాల, ప్ర. ము. ఏలూరు; 1908
79. హనుమంతరావు, దావట్ల. శ్రీ సాయిబాబా దండకము, శ్రీ సాయిబాబా వూజాస్తవ ములు, చెరువు పోస్టు, సాయినిలయం, 1982
80. హనుమంతరాయడు ఊటుకూరి, పొగాకుదండకము. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, తాళవత్త ప్రతి.
81. హేమాద్రి రంగేంద్రుడు. వేంకటేశ్వర దండకము. వేంకటేశ్వర లఘుకృతులు, పుట. 151-158
82. సాంబకవి, నుదురుపాటి. చంద్రాననాదండకము, ఆంధ్ర పరిషత్తుత్పత్తిక. 1924 సంపుటం, 13
83. సాంబశివ, వేంకటప్పకవులు. జగదంబాదండకము. శ్రీ కవకదుర్గాస్తోత్రమాల, వాణిముద్రాక్షరశాల, ప్ర. ము. బెజవాడ; 1913

-: కృతిక ర్తలపేర్లు తెలియని స్వతంత్ర దండకములు ఉపలభ్యములు:-

1. మాతృశ్రీ అననూయాదేవి స్తవం (దండకం) విజయాప్రెస్, ప్ర. ము. విడుద్రోలు; 29-12-1960
2. శ్రీశైలప్రమరాంబా దండకము. కన్యకావరమేశ్వరీ ముద్రాక్షరశాల. దావట్ల; 1980
3. శివదండకము. " " "
4. నేతదండకము. ఆధునికయుగము - గాంధీ సాహిత్యము (వ్యాసం) విడదవోలు వేంకటరావు. ఆంధ్రవత్రిక ఉగాది సంచిక, ప్రమాది, పుట, 18,19
5. పొగాకుదండకము. గౌతమీగ్రంథాలయము, రాజమండ్రి. నెం. డి. 21056
6. కచ్చిరంగరాజదండకము. అనమగ్రతాళ వత్తప్రతి. (అముద్రితం) ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు, కాకినాడ, నెం. డి. 87
7. భీమేశ్వరదండకము. భీమేశ్వర పురాణము. చిలుకూరి పావయ్యకావ్రీగారి పీఠిక. సరస్వతి పవర్ ప్రెస్, ప్ర. ము. రాజమండ్రి; 1958

10. ఒక్క క్షణం....

—శ్రీ ధూర్జటి వెంకటబాలా

ఒక్కక్షణం
ఊపిరి ఆగిపోయినస్థితి
ప్రాణాలు కోల్పోయిన మానసికస్థితి
ఎడలోపల
లోలోపల
శరీరం పిడచకట్టుకొన్నట్టు
క్వాససం వూర్లంగా ఆగిపోయినట్టు
ప్రాణాలు ఆరచేతిలో బట్టుకొని
గిరగిర
గిర్ ... గిర్ ... గిర్ ...
ఫిర్ ... ఫిర్ ... ఫిర్
బయట హోరుమన్న గాలులు
ఫెళ్ ఫెళ్ మంటూ వృక్షాలు కూలినట్టు...
పెద్దకబ్బలతో ఇల్లు కూలిపోతున్నట్టు...
భయంకరమైన కారుచీకట్లో
సముద్రం ఒక్కసారి పొంగినట్టు
భూమ్యాకాశాలు ఏకమైనట్టు
కళ్ళుపొడుచుకొన్న కానరాదు
వండపోతగా వర్షం
వర్షంలో తడుస్తున్న మానవాకారాలు
వకువులు
గూళ్ళల్లో ముడుక్కొన్న వక్షులు
మనుషులకు ఇళ్ళు కూలితే
వక్షులకు చెట్లు కూలితే
జనంఒక్కసారి
ప్రభంజనంగా మారినా
ఉవ్వెత్తుగా లేచే సముద్రపు హోరుకు
మస్తీష్కంలో మధన పడుతూ
చేసిదిలేక
చేయలేని నిస్సహాయస్థితి
చేయపెట్టుకొని బదిలీనా
కనీసం దీపం కూడా
కళ్ళకు కనిపించదు.
మిల మిలా మెరిసే
మనిషి కళ్ళు తప్పు

8. అట్ల దండకములు. తెలుగులో తిట్లు కవిత్వము, రావూరి దొరసామిశర్మ. పుట. 123-125.
9. ఓటుదండకము. హాస్యతోరణము. సంపా, పోల్వగడ సత్యనారాయణమూర్తి. పుట. 172-175, లేదా గోలకొండవత్రిక. 24-5-1934.
10. శ్రీకనకదుర్గా దండకము. వేకరణ: కంచిరాజు కృష్ణమూర్తి. పరస్వతీవవర్తెన్. రాజమండ్రి.
11. వెంకటపతిరాయలదండకం. First Bulletin of Oriental Manuscript Library, Madras, 1948. by Nidadavolu Venkata Rao.

ఇంకా, వ్రచురణ సంస్థలు, సంవత్సరము మొదలైన కవీనవివరాలైన తెలియకుండా వ్రచురింపబడి శిథిలావస్థలో వున్నవి చాలాఉన్నాయి. ఇవి సూర్యనారాయణ, వేంకటేశ్వర, శ్రీరామ, హనుమ, శ్రీకృష్ణ, సాయిబాబా మొ॥ న పేర్లతో ఉన్నాయి.

-: అముద్రిత స్వతంత్ర దండకములు - ఉపలభ్యములు :-
- తంజావూరు సరస్వతీమహలు -

1. రాఘవాఖ్యుడు, రాజగోపాలదండకము. నెం. డి. 423.
2. పేరు తెలియదు. దండకము. (దండకానికి పేరులేదు) డి. 422
3. ,, రామదండకము, డి. 424.
4. ,, వెంకటపతిరాయల దండకం. డి. 425
5. ,, కాహరాజదండకము. డి. 426
6. ,, సూర్యదండకము. డి. 443.

-: ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు గవర్నమెంటు మ్యూజియం-కాకినాడ :-

1. సుబ్రహ్మణ్యకావ్య, గరుడాద్రి, శ్రీకృంగేరీవిద్యా వృసింహభారతీంద్రస్వామి దండకము. వ్రాతప్రతి. నెం. 262/20
2. రామయ్య, దేవరకొండ, వద్దిని దండకము. వ్రాతప్రతి. నెం. 262/20.
3. పేరు తెలియదు, హనుమద్దండకము. నెం. 99/20
4. ,, దండకములు, నెం. 321/20. (శిథిలావస్థలో)
5. ,, వుష్పకైలవభాదండకము. కాళవత్ర ప్రతి. నెం. 137
6. ,, అంజనేయదండకము. ,, నెం. 12.
7. ,, కాళికా దండకము. ,, నెం. 213
8. ,, ఒంటిమిట్ట దండకము ,, నెం. 205
9. ,, నామగిరిలక్ష్మీదండకము. ,, నెం. 171
10. ,, ఆర్యాపురనాథ దండకము. ,, నెం. 171
11. ,, పాగాకు దండకము ,, నెం. 13
12. ,, మీనాక్షి దండకము. ,, నెం. 130
13. ,, కక్తి గణపతి దండకము. ,, నెం. 130
14. ,, రమాకాళిందీ దండకము. ,, నెం. 205

—(వ శే షం)—

మూగపైగలు తప్ప
మనిషికి తోటి మనిషి కూడా కరుణ!

* * *

హోయత్గింది
ప్రభంజనం ఆగింది
ప్రాణాలు నిలబడ్డాయి కొన్ని
నిద్రనుండి లేచి చూస్తే
కొన్ని కళ్లు చూస్తే
కొన్ని కళ్లు చూడలేదు
విరిగిన కొమ్మలు
తూలిన చెట్లు
కోల్పోయిన ప్రాణాలు
ఎన్ని.... ఎన్నెన్నో....
ఎన్నో ... మరింకెన్నో
చరిత్రను తిరగేసివత్తుడు
రాజ్యాలు కొంత యుద్ధాలు జరిగాయి.
మహావీరుల ప్రాణాలు మట్టికరిచాయి.
మారణహోమాలు జరిగినట్లు చరిత్ర
చెప్తుంది.
మనుషుల మధ్య సెలకొన్న ద్వేషాలు
రాగ ద్వేషాలతో మనుషులు అంతమైనా
కరుడుగట్టిన ఈర్ష్యానూయలు రాజ్య
మేలినా

జనం నశించడం
మరణాలు సంభవించడం
అదితరు - అదారితరు
కానీ
మనిషికాటుకన్నా
పాముకాటుకన్నా
ప్రకృతికాటు
ఎంత బలమైంది? !
ఎంత బలీయమైంది
అందుకే
అక్షణం
ఒక్కక్షణం
మీరమైన నాభావిజీవితంలో
మరలరావద్దని
ప్రకృతికే కై మోడ్చులర్చిస్తా.

(* *)

అ స లై న యు గా ది

- తే. ప్రజలచే నేలఁబడు చున్న రాజ్యమందు
ప్రజల మాటకుఁ బెద్దగా వలదు; సుంత
విలువ యున్నచోఁ బెద్దల కలలు పండు;
నప్పుడే యసలైన యుగాది మనకు.
- తే. గురులు తండ్రులు, శిష్యులే కూర్చి పుత్తు
లనెడి భావమ్ము హృదయమ్ములందు వెలుఁగఁ
బాతకాలలె వాణివివాసములగు;
నప్పుడే యసలైన యుగాది మనకు.
- తే. కట్న కంఠూతి మనలోనఁ గలికమునకుఁ
గానరాకుండ పోయిన క్షణమునుండి
చిట్టిచెల్లెండ్ర బ్రతుకులు చివురులెత్తు;
నప్పుడే యసలైన యుగాది మనకు.
- తే. చైత్ర శుద్ధ పాడ్యమినాఁడు జరుపుకొనెడి
యీ యుగాది మనకుఁ గాదు; ఈ ప్రకృతికి;
నరులలో మానవత వెల్లి విరియవలయు;
నప్పుడే యసలైన యుగాది మనకు.

—శ్రీ పోలేపెద్ది రాధాకృష్ణమూర్తి, ఎం.ఏ.,ఎం.ఫిల్.

జూలై-చన 4,5,6,7,8,9,10,11,12 వార్షిక సంపుటముల వెల వరుసగా 20, 20,12,15,15,15,15, 20
20 రు. లు ఎం. ఓ. చేసినవారికి ఖర్చులు మేమే భరించి రిజిస్టర్డ్ పోస్టులో పంపగలము. వి. పి. పద్ధతిలేదు.
- సంపాదకుడు

